

Veritatis Imago

„Scientia nihil aliud est quam veritatis imago.

A tudomány nem más, mint a valóság mása.” Vergilius

2017 Nyár / Első szám

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

Farkas László
Fodor Péter

NÉPRAJZ

Cs. Tóth Gabriella
Glässerné Nagyillés Anikó
Nagy Gábor
Pintér Zsófia
Tóth Antal

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Dr. Nátyi Róbert

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

www.veritatisimago.hu

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

www.veritatisimago.hu

Főszerkesztő

Nagy Imre

Szerkesztőségvezető

Medgyesi Konstantin

Tematikus szerkesztők

Bíró-Balogh Tamás

Forgó Géza

Mód László

Nátyi Róbert

Pópity Dániel

Tóth Benedek

Tóth István

Varga András

Varga Sándor

Vukov Anikó Veronika

Technikai szerkesztő

Czukor Péter

Szerkesztőségi koordinátor

Hegedűs Anita

A tanulmányok lektorai

Forgó Géza

Gyöngyössy Orsolya

Mód László

Nagy Imre

Orbán Imre

Vukov Anikó Veronika

Logóterv

Magyar Milán

Szerkesztőség

Móra Ferenc Múzeum

Szeged, Roosevelttér 1-3.

E-mail cím: info@veritatisimago.hu

Telefonszám: +36 62 549 040

Kiadja

Móra Ferenc Múzeum (Szeged, Roosevelttér 1-3.)

Felelős kiadó

Fogas Ottó igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

<i>FARKAS LÁSZLÓ</i> : A Szeri Csárda története	1
<i>FOROD PÉTER</i> : Szemelvények a csongrádi színjátszás történetéből	6

NÉPRAJZ

<i>CS. TÓTH GABRIELLA</i> : A makói parasztházak használata a 21. Század elején.	14
<i>GLÄSSERNÉ NAGYILLÉS ANIKÓ</i> : „A gyermek lelkében a mennyország leér a földre ...” A jezsuiták és a vallásos gyermeknevelés.	19
<i>NAGY GÁBOR</i> : „Egy új világot ismerhettem meg a kiállítás által, melyről eddig szinte semmit se tudtam.” Pásztor nemzedékek – Alföldi pásztorok világa című kiállítás a József Attila Múzeumban	25
<i>PINTÉR ZSÓFLA</i> : Egy városrésznyi érték a Kiséri Napok tükrében	36
<i>TÓTH ANTAL</i> : A kápolna és azon túl. Egy kiállítás születésének körülményei.	43

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

<i>DR. NÁTYI RÓBERT</i> : Lappangó műtárgyak. Benczúr Gyula: Mátyás és Beatrix.	49
--	----

A Szeri Csárda története

Farkas László Róbert*

* Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark, Ópusztaszer

Kulcsszavak

Nemzeti Emlékpark
szabadtéri múzeum
néprajz

memorial park
open-air museum
ethnography

Absztrakt

A publikáció a Szeri Csárda történetét kívánja feltárni, mely az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark mellett található. Ki ne ismerné az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkot vagy a Szeri Csárdát? Valószínűleg kevesen vannak, akik számára ismeretlen ez a két helyszín. A cikk érdekes részleteket mutat be a két intézmény tekintetében: új történeti mozzanatok ismerhetünk meg nem csak a csárdával, hanem a Nemzeti Emlékpark fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatosan is.

A „szer-üzenetét” hirdető Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Nemzeti Emlékhelyként Magyarországi déli régiójában, ötvenöt hektárnyi területen biztosít tartalmas kikapcsolódást a hazai és külföldi látogatóknak. Szegedtől harminc kilométerre, a Kiskunmajsa és Mindszent távolság középső metszéspontjában található részen kiállítások, tudományos találkozók, tanulmányi táborok és családoknak szóló programok szerepelnek a palettán.

Emlékhelyünk százhusz éves működése alatt – az 1896-os Árpád-élmű avatásától mostanáig – a honfoglaló magyarság történetét, életmódját, a kor értékeit hordozó néphagyományait ápolta, továbbá célul tűzte ki, hogy szabadtéri néprajzi gyűjteménye által a 19. század végi - 20. század eleji magyar szokásokat is népszerűsítse, főként az új múzeumlátogató generációk számára. Értékmegőrző funkcióját, a magyar szellemi és tárgyi örökségek hagyományozását az ópusztaszeri kiállítóhely napjainkban is ellátja, ugyanezt a jövőben is folytatni kívánja.

A Szeri Csárda történetét csak az emlékpark kialakulásával, annak fejlődésével együtt tárgyalhatjuk, amely a Park közvetlen szomszédságában található, a muzeális intézményhez vezető főút mellett. Területe kerti helyiséggel, kiülőkkel és gyermekjátszóterrel együtt közel hatszáz négyzetméter. Kívülről egyszerű, paraszti jellegű fehérre meszelt falazat, meleg időben

a párkányokon illatos muskátlik köszöntik a látogatót. Homlokzatán szekérkerék foglal magának terjedelmes helyet. Belső részében egyszerre kétszáz főt is kiszolgáló melegkonyha található, a fogadóterében dél-alföldi népművészeti díszítések emlékeztetnek a 19. századi magyar mindennapokra. Vitathatatlan, hogy szabadtéri kiállítóhelyünknek köszönhetjük máig tartó népszerűségét, mely a vendéglőnek „szülője” és segítője volt.

A dolgozat elkészítéséhez forrásokat nyújtottak a Csongrád Megyei Levéltár idevonatkozó dokumentumai, az Országos Emlékbizottság iratai, az Ópusztaszeri Emlékpark irattározott jegyzőkönyvei, valamint Szabó G. Lászlóval készített interjúnk (oral history), aki 1976-tól az Országos Emlékbizottság titkára, a Csongrád Megyei Tanács elnök-helyettese, majd az emlékpark munkatársa volt 2007-ig. Továbbá, Trogmayer Ottó és Zombori István szerzőpárosok tollából született „Szer monostorától Ópusztaszerig” című monográfia (Trogmayer & Zombori 1980) is irányadó volt a tanulmány összeállításában.

A Szeri Csárda eredetileg major volt, takaros parasztházzal. Az ingatlan ugyanott állt akkor is, a mai helyén az emlékparkhoz vezető úton, az egykori Pallavicini-uradalom részeként ismert Sövényháza¹ területén. A nemesi birtokon elterülő sövényházi kertészség területe mintegy negyvenezer kataszteri hold volt. Ennek képezte részét a pusztaszeri határ

is. A 19. század elején ebből tízezer hold szántóföld, tízezer legelő, hétezer hold nádas és ötezer hold terméketlen, a többi egyéb hasznosítású. A gróf célja az volt, hogy a rét és egyéb területek rovására növekedjék a szántóterület (Trogmayer-Zombori 1980: 111-112), így a helyi lakosság összetételének meghatározója lett a terület mezőgazdasági működtetése.

A második világháború utáni évekre a majort vendéglátóhellyé alakították, amely a település agorájává vált. Pontosabban az akkor még jóval kisebb területű "Tanya Csárda" néven elhíresült helyet a környéken élő munkások, parasztok látogatták – főként férfiak, amolyan búfelejtő gyanánt. Akkor még nem volt híre-hamva sem annak az elképzelésnek, hogy a millenniumi Árpád-emlékmű mellett vendéglő szülessen, amelynek konyhája szolgálja fogja a múzeumlátogatókat. Lovak, szekerek, dinamós kerékpárok támasztották annak oldalát, tehát valóban tanyai közösségi találkozóhely volt még a hatvanas években is. Az ablakokból viccek, férfitémák, nótázások, az alföldi emberek ügyes-bajos dolgai hallatszottak ki ekkoriban (Szabó G. László-interjú, 2015). Míg nem 1969-ben a Csongrád Megyei Tanács Műemléki Albizottságának Ópusztaszer fejlesztésére tett javaslata után az MSZMP KB² jóváhagyta az ópusztaszeri honfoglalási emlékmúzeum ügyét, így 1970. április 29-én a Hazafias Néprfront³ jóváhagyásával megalakult a Pusztaszeri Emlékbizottság Erdei Ferenc politikus elnökletével. A bizottság vezetője – a makói születésű szociológus, aki abban az időben a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára volt – a HNF Országos Tanácsának Elnökségéhez előterjesztést intézett „Pusztaszer ügyében” címmel. A szovjetizálódott államirányítás határozott törekvése volt ugyanis, hogy politikai ideológiájával az Ópusztaszeri Emlékpark ügyét összeillessze. Az 1970-es dokumentum elbeszélése Pusztaszert a magyar történelem egyik legjelentősebb emlékhelyének nevezte: a terület a Gesta Hungarorum szerint az első országgyűlésünk helyszíne 896-ban, s itt történt a földreform végrehajtásának hivatalos és ünnepélyes kezdése az ideiglenes nemzeti kormány „600/1945 ME” számú rendelete alapján 1945. március 29-én. Erdei megfogalmazása szerint a terület ekkor kiemelt történelmi jelentőségének ellenére elhanyagolt és rendezetlen, mind fizikai, mind pedig szellemi értelemben. Maga a helységnév félrevezető – írta az elnök –, az Árpád-emlék ez időben nem Pusztaszeren, hanem közigazgatásilag a Sövényháza nevű községben volt, amelyet akkorra már régészeti és történelmi értékénél fogva „védett” területté nyilvánítottak. A tömegeket vonzó szobori búcsút az előterjesztés provinciálisnak ítélte, a megyei, járási és községi megemlékezést országosan „nem elfogadottnak” értékelte. „Az Emlékhely történelmi értékelésében és a megemlékezések tartalmában zavar érzékelhető” – fogalmazott beadványában az egykori politikus (Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark irattára 1977-1985). Talán nem véletlenül. Mint tudjuk, a szobori búcsú, mint keresztény közösségi rendezvény funkcionált a dél-alföldi közéletben.

A kommunizmus időszakától az ateista ideológia

totalis megerősödésétől fogva teljesen kimosódott az emlékezetből és csak jóval később, a rendszerváltozást követő évtizedekben jelen meg újra és foglalta el méltó helyét az intézmény nemzetépítő arculatában. Az 1970-es évektől az 1990-es évek közepéig, szeptember havának első hétvégéjén minden évben munkás-paraszt találkozót rendeztek, amelyek a korabeli dokumentumok szerint tömegeket vonzottak, idevezényelve a környék dolgozóit, kiskatonákat, fiatalokat és időseket utasításszerűen ünnepelni az 1945-ös földosztást, mint az „új Magyarország” szervező pillanatainak emlékét. A hatalom javára legyen mondva, az első országgyűlésről és Pusztaszer jelentőségéről meggyőződéssel nyilatkoztak az 1970-es dokumentumban. Országos emlékhellyé kérték nyilvánítani a pusztaszeri területet. A kérvény meghallgatásra talált a HNF elnökségében, ugyanis döntöttek a Feszty-körkép felállításáról, valamint skanzen létesítéséről is (Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark irattára 1977-1985). Ettől az időponttól datálhatjuk, hogy a Szeri Csárda, mint gondolat és vendéglátóipari kiszolgáló egység létesítésére vonatkozó terv már születőben volt az emlékpark építőinek fejében. Az 1970-es évek elejére az eredetileg ivóként funkcionáló vendéglátóhelynek egyre nagyobb lett a forgalma, s a szövetkezeti rendszerben működő Kisteleki ÁFESZ vette kezelésbe, hogy vendégül lássa a kirándulókat itallal, kávéval, más csemegékkel és hideg konyhával.

1974-ben újjáalakult az Országos Emlékbizottság, elnöke innentől a földművelésügyi és élelmiszerügyi miniszteri tárcát ez időben betöltő Dimény Imre volt. Tervpályázatot írtak ki a tereprendezésre, tájvédelmi körzettel nyilvánították a kijelölt területet, és javaslat született a nemzeti emlékparkká való nyilvánításról, majd újra előtérbe került a földosztási emlékmű ügye és Sövényháza felvette az „Ópusztaszer” nevet. 1977 elején összefoglaló jelentés készült az elmúlt időszak munkálatairól: a romkertben ásatás történt, a terület rendezéséről végleges terv született, a hatalmas birtok a megyei múzeum (Móra Ferenc Múzeum, Szeged) igazgatóságának gondozásába került, amelynek vezetője Dr. Trogmayer Ottó volt. Továbbá gondnoki, szolgálati lakás épült és szociális helyiség-komplexumot is létesítettek, majd a földosztási emlékmű elkészítésére kiírták a pályázatot. Az elkövetkezendő időkre feladatul jelölték ki, hogy 1985-re befejezik a skanzen építését és erdőt telepítenek (Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark irattára 1977-1985). Az emlékparkhoz vezető főúton található kiszolgáló egységünk ekkorra már évről-évre egyre több iskolás csoportot tudott fogadni, noha a melegkonyhás kiszolgáló rendszerre az idelátogatóknak még éveket kellett várniuk.

1977-től az Országos Emlékbizottságot Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke vezette tovább. A HNF felhívással fordult a szövetkezetekhez, vállalatokhoz, más társadalmi szervekhez, hogy széles körű társadalmi összefogással tudjon továbbfejlődni a Park. „Szeretnénk, ha az emlékpark kialakítása országos üggyé válna; hiszen Ópusztaszer hazánk egyik kiemelkedő történelmi emlékhelye: a »kettős honfoglalás« jelképe.

*A honfoglaló törzsek itt állapodtak meg az új haza törvényeinek kialakításában, s ennek híre mondáinkban még századok múlva is fennmaradt. [...] A hivatalos földosztás itt kezdődött el Pusztaszeren, s így lett azoké a föld, akiket megillet, megtörtént a második, a valódi honfoglalás.*⁴ (Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark irattára 1977-1985) – olvasható a HNF felhívását támogató Országos Emlékbizottság leveléből. A felhívás sikerének köszönhetően az építési munkálatokat felgyorsították. A „Pusztaszeri Nemzeti Emlékparkban” újra előkerült a földosztási emlékmű ügye és a Feszty-körkép restaurálása, 1979-ben. Ebben az évben a Magyar Építőművészek Szövetségének mesteriskolája pályáztatás útján a központi épület tervezését megkezdte és elkészült a skanzen első épülete, amelyben a csongrád megyei városok segédkeztek. Határozat született, hogy minden év augusztus 20-án nagyszabású állami ünnepet tartanak a szabadtéri múzeumban. Onnantól történelmi lovasjátékok, kirakodóvásárok, néptánc bemutatók, a KISZ⁵ -szel közösen szervezett honvédelmi vetélkedők, irodalmi és zenei rendezvények szerepeltek a hagyományt teremtő rendezvényen. Ugyanígy a munka ünnepén is, a majálisokon, ahol szakszervezeti programok színesítették a palettát. 1980-ban Kiss Sándor és az Ybl-díjas Vadász György művét fogadták el a földosztási emlékmű pályázatán, majd elkészült a makói ház és a szentesi tanya a skanzenben, továbbá a területet harminchét hektáron fásították. Az ásatásokat tovább folytatták a romkertben. A múzeumi emlékhellyé nyilvánítás után az intézmény felvette a „Nemzeti Történeti Emlékpark” nevet. Döntés született plakettek, emlékérmek adományozására. Vállalatvezetőknek, szocialista brigádoknak a kiemelkedő társadalmi tevékenységük elismeréséül ajándékozták ezeket a kitüntetések. A Park emblémájának tervezése is megindult ekkorra, elkezdődött a tó telepítése, valamint a főbejárat építése, és határozat született egy főépület kialakítására is. 1980 januárjában a SZÖVTERV – az állami tervező- és beruházási vállalat – szegedi irodájában tervező építészek, múzeumi, valamint megyei előljárók és műszaki szakemberek egyetértésével született döntés arról, hogy a Csárda átépítésre kerüljön. A tervekben az szerepelt, hogy a CSOMITERV – az állami építővállalat – kivitelezésében egy sokoldalú, jegyzőkönyvbe foglaltan „*differenciált üzemeltetést*” biztosító üzemegységet hoznak létre, amelyre a turisztikai fellendülés következtében igen nagy szükség volt. Terv készült arról is, hogy megerősítik az étterem előtti részt és a kerthelység szilárdburkolatát, háromszáz adagos főzőkonyhát létesítenek úgy, hogy a nyári szezon csúcsgérgalmában is, a szabadtéri főzésekkel együtt hatszáz adag kiszolgálását is biztosítani tudja a vendéglő, illetve galériás vacsorázó helyet, valamint pultos önkiszolgálót is álmodtak a tervezők. Sőt, a modern időknek megfelelően kiemelten fontosnak tartották, hogy a szomszédos emlékparkkal, valamint az utazási irodákkal való gördülékeny kapcsolattartás érdekében a Csárda irodahelyisége egy „*fővonalai távbeszélőt*”⁶ is kapjon (Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark irattára 1977-1985).

1980 áprilisától már múzeumi emlékhelyként látta el funkcióját az intézmény. Az 1981-es esztendőben a látogatószám meghaladta a százezer főt, majd 1982-ben a főépület építésének első szakasza kezdődött el. A beruházás teljes költségét százötvenöt millió forintba becsülték. Az építés első szakaszát kilencvenkét millió forintban határozták meg. Az ásatásokat, valamint a skanzen bővítését tovább folytatták és felavatták a bejárat kapu domborművét. A plakettek és érmék szabályozása hivatalosan elfogadásra került. Az Emlékbizottság ekkori ülésén már tárgyalásra került egy újonnan kialakítandó ifjúsági tábor terve, amely a „Tanya Csárda” mellett valósulhatna meg (Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark irattára 1977-1985). A következő beruházásokhoz az MSZMP KB további anyagi támogatás szükségességét indítványozta, és 1988-ban a Csongrád Megyei Tanács kötvényt bocsátott ki mintegy negyvenmillió forint értékben belföldi magánszemélyek, gazdálkodó szervezetek, költségvetési szervek, pénzügyintézetek részére, ugyanis ekkorra már további források nélkül elképzelhetetlen volt az emlékpark fejlesztése. Különösen azért, mert a rendszerváltozás időszakára egyre többször került előtérbe a Feszty-körkép restaurálásának ügye. Ehhez nagymértékű felkészülési folyamat volt szükséges: a pénzügyi fedezet előteremtése, a felújítás helyszínének meghatározása, amelyre egy szegedi, Ságvári telepi ingatlant jelöltek ki, valamint szervezést igényelt még emellett egyéb műszaki rendszerek kiépítése, továbbá munka-, és tűzvédelmi rendszerek kialakítása. A magyar körkép sorsával sok hasonlóságot mutató wrocławai panorámafestményt sikeresen helyreállító, huszonöt fős lengyel Ars Antiqua csoport nyerte el végül a restaurálás lehetőségét (Csongrád Megyei Levéltár 1980; Szabó G. Lászlóval-interjú, 2015).

A Csárda történetében az állami irányítás malmi komótosan örölte. Olyannyira, hogy 1986-ra el is készült az újjávarázsolt „Tanya Csárda”. A Megyei Tanács határozatban fejezte ki köszönetét, elismerését a széles körű társadalmi összefogásért az országos irányító szerveknek és társadalmi tömegszervezeteknek. A Kisteleki Egység ÁFESZ kezelésében a tizenhárom millió forintost beruházás a végéhez ért, ám a végeredmény a tervekhez képest jelentős változást mutatott. A galéria és a pultos kiszolgáló terek már valószínűleg a pénz szűke miatt elmaradtak, ugyanúgy, mint a hatszáz adagos konyha és az udvaron található színpad megépítése is. Nagy hasznára vált az étteremnek, hogy a Szeged Tourist utazásszervező cég megépítette végre a kétszáz sátorférőhelyes kempinget a szomszédban, amely a dél-alföldi iskolák kirándulásainak és a Magyar Úttörőszövetség országos programjainak kedvelt színhelyévé vált (Csongrád Megyei Levéltár 1987). A vendéglőben – a kirándulók nagy örömeire – megindultak a felejthetetlen hangulatú, szocreál típusú menüs, meleg étkeztetések: iskolás kirándulók és pedagógusok, gyermekek és idősek, magánszemélyek sorra kanalazták a „*békebeli*” csontleves cernametélttel, utána fogyasztották a sercegős bundájú sertésbordát, hozzá céklát, vagy káposztasalátát, megkoronázva az egészet egy pohár ivólével.

Az üzleti világ beköszöntével Frank Sándor szakács, vendéglátó vállalkozó – ma már a Fehértói és a szegedi Roosevelt téri Halászcserda tulajdonosa – üzemeltetésében működött tovább az étterem bérleti jogviszonyban az 1980-as évek végétől, s ebben az időben keresztelték át „*Szeri Csárdára*” a vendéglőhelyet. 1997-ben a terület mellé parkolókat építettek a megnövekedett forgalom miatt, hiszen Nagy László igazgatása alatt már évente több százezer embernek nyújtott kikapcsolódást Feszty Árpád Körképe, a „*Magyarok bejövetele*”. (Szabó G. László-interjú, 2015) A vendéglőt 2007-től az emlékpark saját kezelésében működtette tovább, ezekben az években nyerte el a belső tér a 19. század végét és 20. század elejét idéző kialakítását és esztétikáját. Betyáros hangulatot idéző néprajzi tárgyak ékesítik a falakat és szolgáltatnak sajátos színvonalat az étteremnek. A bútorok, viseletek, állattartási eszközök és fegyverek egy magángyűjtő jóvoltából kerültek a csárdához.

IRODALOM

Trogmayer Ottó – Zombori István (1980): *Szer monostortól Ópusztaszerig*. Budapest: Magvető Kiadó.

FORRÁSOK

Csongrád Megyei Levéltár – Csongrád megyei Tanács VB. Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztály. 12176/1980.

Csongrád Megyei Levéltár – Csongrád megyei Tanács Elnökhelyettesének (Szabó G. László) I. 6-8/1987-es számú levele a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának és a Hazafias Népfront Megyei Elnökségének

Csongrád Megyei Levéltár – Csongrád megyei Tanács 65/1987./V.26./V.B. határozata

Oral history interjú Szabó G. Lászlóval

Országos Emlékbizottság iratai 1977-1985; A5 0003 – Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Irattára

JEGYZETEK

¹ Sövényháza települése neve 1974-től Ópusztaszer.

² Mozaikszó: Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága.

³ A Hazafias népfrent az MSZMP társadalmi tömegszervezeteként 1945 és 1990 között működött Magyarországon, egyfajta politikai platformként összefogva a társadalom széles rétegeit. Továbbiakban: HNF.

⁴ Részlet az Országos Emlékbizottság 1977. március havi ülésének jegyzőkönyvéből.

⁵ Mozaikszó: Kommunista Ifjúsági Szövetség.

⁶ A telefon korabeli elnevezése az iratban.

The Story of The Szeri Csárda

László Róbert Farkas

The publication tells the story of the Szeri Csárda (Restaurant). The „Csárda” is located next to the Ópusztaszer Historical Memorial Park. Most of the Hungarians know the Ópusztaszer Memorial Park and the Szeri Csárda – Probably there are only a few ones who are not familiar with these two institutions. The publication presents interesting details about them.

We can learn new details not only about the history of the restaurant, but also about the development of the Memorial Park.

Szemelvények a csongrádi színjátszás történetéből

Fodor Péter*

* Csongrádi Információs Központ Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Csongrád

Kulcsszavak

Csongrád
színjátszás
kultúra
színház

culture
theatre

Absztrakt

A csongrádi amatőr színjátszó csoportok működéséről 1860 óta vannak feljegyzett adatok, ugyanis ekkor alakult meg a Csongrádi Kaszinó, aminek alapvető feladata a kulturális élet fejlesztése volt. Ekkoriban még jelenteni kellett a bemutatni kívánt színdarabokat, melyet a szolgabíró vagy a megyei hatóságok engedélyezhettek. A 19. század végétől a különböző egyesületek szabadabban válogathattak a bemutatni kívánt műsorszámok közül. Rendszeressé vált Csongrádon is a vándortársulatok megjelenése, akik akár több héten keresztül is itt maradtak, s repertoárjukból bőven válogathattak a vígjátékok, a dráma és más műfajok kedvelői. Az első világháború alatt megritkult előadások bevételeit többek között a Vöröskeresztnek ajánlották fel. A második világháború után az Országos Szabadművelődési Tanács segítette a közművelődés fejlődését. Csongrádon az ötvenes évek első felében tíznél is több színjátszó csoport működött a városban. A legsikeresebb a Művelődési Ház és a bútorgyár színjátszó csoportja volt. Am a politika időnként itt is beleszólt a színdarabok kiválasztásába: 1959-ben a bútorgyár színjátszó csoportját kritizálták, mivel túl sok „kispolgári szemléletet árasztó darabot” adott elő. A hetvenes évek elejére az átalakuló politikai és társadalmi folyamatok miatt a kultúra ezen ága fokozatosan elsorvadt, majd megszűnt. Nagyjából negyed évszázadot kellett várni, míg 1998-ban újjáalakult Csongrádi Színtársulat néven, s azóta is működik évente változó előadásszámmal. Legnagyobb sikerrel 2012-ben a Hegedűs a háztétön című musicalt adták elő (négyezer Csongrádon, egy-egy alkalommal Mindszenten és Óbecsén), aminek bemutatására amatőr színtársulatok igen ritkán vállalkoznak.

A Csongrádi Színtársulat tagjaként néhány éve arra hajtott a kíváncsiság, hogy vajon mikor kezdődött, s hogyan változott napjainkig szervezett formában Csongrádon a színjátszás. A témából néhány éve előadást tartottam a Múzeumi kutatások Csongrád megyében felolvasóülésen. Ennek olvashatja most bővített változatát a kedves érdeklődő. Am vannak még kiaknázatlan lehetőségek, mint például az, hogy az adott társadalmi viszonyok milyen hatással voltak egy előadás vagy akár egy szervezett formában működő színikör életére. Jelen tanulmányom célja a rendelkezésre álló forrásanyag összegző bemutatása.

Amatőr színjátszók már régóta működnek Csongrádon is. Működésükről 1860 óta tudunk: Dudás Lajos helytörténész leírja, hogy ebben az évben alakult meg a Csongrádi Kaszinó, más néven Olvasóegylet. Alapvető feladata a kulturális élet fejlesztése volt, de titokban a politikai ellenzék szervezeteként is működött. Az akkori diktatórikus berendezkedésű Bach-rendszer hivatalnokai, besúgóí ellenőrizték az előadások műsorszámait, a szolgabírónak kellett engedélyeznie a színelőadásokat is. 1862-ben betiltották Balázs és Almási darabját, a *Huszárokat*, a következő évben pedig Szigligeti Ede: *II. Rákóczi Ferenc fogsága...* című művének bemutatását.

A Helytartótanács rendelkezésének szövegét megtaláljuk a szolgabírói iratokban is. Jó példa erre az 1862. április 21-i bejegyzés: „Balázs Frigyes és Almásy

Tihamér által készített a 'Huszárok' vagy a 'Honvéd huszárok' cz. Színdarabnak egy színpadon tervezett előadása alkalmából szükségesnek tartom értesíteni s egyszersmind felhívni, hogy ezen forradalmi időszakot dicsőítő és a cs. kir. Hadsereget célzó egyébiránt minden belső műbecs nélküli színdarabnak valamely vidéki színpadon netalán szándékolandó előadását a leghatározottabban megtiltani ne terheltelessék (Dudás 1992a: 6; MNL CsML SZL 1862).”

Néhány évvel a kiegyezés előtt színtársulat alakult a városban, a bevétel egy részét szegény csongrádi családoknak adományozták. Jánosi János színész tanította be ekkor a szerepeket. Tudjuk, hogy első előadásuk Kisfaludytól volt a *Pártütők* című alkotás 1864-ben.

A helyi társulatok ezekben az időkben a szegényeknek is rendeztek gyűjtést a maguk módján. Az *Idők Tanúja* a következőképpen számolt be 1864. április 5-én a csongrádi műkedvelők előadásáról: „E hó 6-án adatott műkedvelők által a helybeli ínségesek javára a 'Nagyapó' színmű, melynek mint halljuk mintegy 80 ft jövedelme van. Még több színelőadást is terveznek, melyeknek tiszta jövedelmét akként osztják meg, hogy fele az ínségesek javára, fele pedig színpadi készletekre fordítatik, mert most a kunszentmártoni t. műkedvelők színpadi készleteit vették igénybe, kik azt minden díj nélkül adták (Idők Tanúja 1864a).”

Jól jelzi Szigligeti népszerűségét, hogy az eddig említettekén kívül más műveit is színpadra vitték a csongrádiak. Az *Idők Tanúja* 1864. április 11-én a következő tudósítást írta: „Húsvéthétfőn műkedvelőink által a 'Vén bakancsos és fia a huszár' adatott meglehetősen sikerrel és szép publikummal a helybeli inségesek javára. Április 3-án 4-én pedig ismételni fognak pár darabot az eddig előadottakból. Nem hagyhatom érintetlenül, hogy itt a betanításra megbecsülhetetlen érdemei vannak Jánossy színész úrnak (*Idők Tanúja* 1864b)!”

Az is előfordult, hogy a különböző hatalmi szervek egymásnak is ellent mondtak bizonyos színdarabok engedélyezésekor. 1864. augusztus 15-én Szigligeti Dalos Pista című művét szerették volna előadni, amit a szolgabíró letiltott, ám Szegváron a megyei szervek engedélyezték bemutatását. A *Szegedi Híradó* tudósítói is felfigyeltek az eseményre, s 24-én írtak is róla: „E hó 15-én Félegyházáról Csongrádra rándultunk át, hogy ott a búcsú ünnepélyek s a műkedvelő társulat színi előadásának tanúi legyünk, s a baráti kört érezzük, és élvezzük. A játék jól ment, de mint az egész közönség, úgy mi is fölakadtunk azon, hogy a tagok közül néhányan oly gyöngén beszéltek, pedig féltékenységet éppen nem látszottak elárulni. Én pápaszememen nézve mindent tisztán és bölcsen beláttam, de azt a tarka újdonságot, melyet a csongrád megyei alszolgabíró úr akart elkövetni, sem nem helyeselhetem, sem nem értem. Ugyanis alaptalan okból pár nappal az előadás előtt rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében figyelmezteti a társulatot, hogy a 'Dalos Pistát' elő nem adhatja, de a műkedvelő társulat a Szegvárt székelő felsőbbbségtől mégis teljes engedelmet nyert az előadásra (*Szegedi Híradó* 1864).”

Vándorszínészek is a városba látogattak, ám a *Szegedi Híradó* tudósítója 1865. június 15-én leírta, hogy miért is nem tudták a helyiek támogatni műkedvelő tevékenységüket: „Ezen szomorú időkben szerencsétlété provinciális városunkat a Nestor színész Hetényi társulatával. S hétfőn a 'Két huszár és egy baka' c. darabban lépett föl. Bírálatot nem írunk előadott darabjai fölött, mert kit érdekelne az, s csak igazságnak hódolva mondjuk ki, hogy némely kisebb figyelmetlenséget levonva, igyekeznek minden tag a darabokban helyét betölteni; ámbár mi nem igen igyekezünk Őket segélyezve előadásaikra. Node ismét azt mondom, hogy szegények és pénztelenek vagyunk, s így nem annyira enbűnünk, hogy tömegesebben nem pártoljuk vidéki színészetünket (*Szegedi Híradó* 1865).”

Az 1867-es kiegyezés után egyre több egyesület alakult, melyek évente legalább egyszer műsoros estet tartottak. Számuk a századfordulóra több tucatra nőtt. A század vége felé is jótékonykodtak Csongrád színjátszói: 1892. május elsején például a városi iparos ifjúságból alakult műkedvelői társulat felerészben az árvamegyei éhezők, felerészben a helybeli dalegylet javára az *A falu rossza* című népszínművet adta elő, melyet Zsiga János rendezett. A *Csongrádi Lap* szerint: „[...] általánosságban a műkedvelő-előadás

határozott sikert aratott, a mit legjobban igazol a szépszámú közönség kitartó jókedve és folytonos érdeklődése, melylyel a hosszúra nyúlt darab minden mozzanatát kísérte és szereplőit jutalmazta. A darab rendezése és színrehozatala körül kifejtett fáradhatatlan buzgalmaért méltó dicséret illeti meg Zsiga János urat (*Csongrádi Lap* 1892a).”

Meglepő talán, de ekkoriban létezett gyermek színtársulat is. 1892. július 3-án például: „[...] a legifjabb műkedvelők a népkerti színpadon műkedvelői előadást tartanak mely alkalommal színre kerül 'A bál ruha' és 'Mátyás király hadnagya' (*Csongrádi Lap* 1892b).”

Vidékről is rendületlenül érkeztek vándortársulatok. A *Csongrádi Közlöny* írta, hogy 1894. július 7-én a városba érkezett Pesti Ihász Lajos kecskeméti vándortársulata, s kitűnő erővel rendelkező társulatnak írja le, akik nem elsősre jönnek Csongrádra művészetüket bemutatni. Első előadásukként a *Caterás* c. operettet mutatták be. Az akkori korszak erkölce is kiütöközött a lap tudósításában. A *Csillaghullás* című énekes népszínművel kapcsolatban olvashatjuk, hogy: „[...] a darab nem érdemelte meg a nagy érdeklődést, szellemtelen, ízléstelen részletei megnevetették a karzatot, de annál többször kényszerítették pirulásra a körszékek gyengédebb kedélyű bérlőit. Ki ír ilyen darabokat rontani az ízlést és az erkölcsöt (*Csongrádi Közlöny* 1894a)?”

A csongrádi közönség kedvencet is választott magának eme társulatból. A július 22-i számból a következőket tudhatjuk meg ezzel kapcsolatban: „Győző Lajos úrnak a Pesti Ihász Lajos-féle színtársulat jeles tagjának jutalomjátékául holnap 'Lengyel zsidó' című érdekes színmű adatik. Reméljük, hogy színpártoló közönségünk ezen kedvence iránt táplált rokonszenvét tömeges jelenléte által fogja ez alkalommal kitüntetni (*Csongrádi Közlöny* 1894b).”

Az imént említett lap – mely Hegyi Antal irányítása alatt állt – konzervativizmusa is kitűnik némely tudósításából. Agh Aladár társulatának előadásairól például a következőket írja: „A műsort úgy látszik az énekes vígjátékok és bohózatok uralják. Múlt héten is hat előadásból egy színmű, egy népszínmű, egy operette és három énekes vígjáték került a színpadra. Nem tudom minek tulajdonítsam, a színház látogató közönség századvégi korcs ízlésének, vagy a színműírók inventio hiányának-e, de tény, hogy az újabb vígjátékokról, valamennyiről el lehet mondani, miszerint azok nem egyebek, mint tartalom nélküli üres pikantériák. A népszínművek is igen silányak, s úgy szólván egy kaptafára vannak húzva. (*Csongrádi Közlöny* 1896).”

A helyi társulatoknál említésre érdemes, hogy 1900-ban Sággy Mihály tanár (a szakközépiskola névadója) vezetésével műkedvelő társaság alakult, s a kor ismertebb műveit is előadták, mint pl. Csiky Gergelytől a *Nagymamát*.

1903-ban Sövényházy Antal, polgári leányiskolai

igazgató vezetésével megalakult a Csongrádi Műkedvelő és Daloskör. Terveik szerint télen havonta megtanulnak egy-egy darabot, azt kétszer előadják, s így öt hónap alatt tíz előadást tartanak. 1904. január 6-án Szentesen is bemutatták Gárdonyi *Karácsonyi álmom* című művét, melyre magát a szerzőt is meg akarták hívni, ő viszont azzal hárította el a szíves invitálást, hogy nem szereti, ha ünneplik. 1906-ban létrejött a Csongrádi Iparosifjúsági Közművelődési Egyesület Robacsinszky József vezetésével. A műsoros esteken kívül közművelődési előadásokat is tartottak. 1910. április 3-án például Guthy Soma *Házassodjunk* című énekes bohózatát adták elő, melynek szereplőiről készült kép a Tari László Múzeum állandó kiállításában is megtekinthető (Dudás 1992a: 6).

Az 1907. július 14-i *Csongrádi Lap* címlapján olvasható a deszkabódénakgúnyolt népkerti színpadról szóló cikk Színházügyünk címmel (Csongrádi Lap 1907a). Ekkoriban szóba került egy állandó, stabil színházként szolgáló kőépület létrehozása is. Egy 1907. szeptemberi képviselőtestületi ülésen is foglalkoztak a kérdéssel, mivel a kultuszminisztériumban ebben a hónapban véglegesítették a színművészet pártolására szükséges összegeket. Csongrád küldöttsége még Molnár Viktor államtitkárnál is járt ez ügyben, s a testületnek Kada Elek kecskeméti polgármester, orvos és régész is írt (Csongrádi Lap 1907b).

1912. április 8-án az iparos ifjak az Erzsébet Szálló nagytermében Deréki Dezső *A dalárdisták* című három felvonásos énekes bohózatát adták elő. A *Csongrádi Lap* áradozik az előadásról: „az egész szereplőgárdának nyert ügye volt, hiszen a közönség végigmulatta az egész előadást (Csongrádi Lap 1912).”

Az első világháborúban sem szüneteltek a színi előadások, bár számuk igencsak megritkult. 1914. december 26-án és 27-én a műkedvelő iparos ifjúság *A Szeleburdi* című színdarabot adta elő, melynek bevételét a Vöröskereszt Egylet számára ajánlották fel (Csongrádi Lap 1914).

Az első világháború után, 1924-ben alakult meg a Közművelődési Egyesület. Vezetőjük néhány évig maga László Imre, az országosan ismert nótáénekes volt, aki egyben színészi tehetségét is megmutathatta. Előadták többek között Mikszáth Kálmán Vén gazember és Zilahi Lajos Süt a nap című darabját is. A harmincas évekből említést érdemelnek az Iparos Cserkészek, a Katolikus Legényegylet, a Leventék, a Téli Gazdasági Iskola előadásai, melyeken nyaranta több ezren vettek részt (Dudás 1992a: 6).

A második világháború után az Országos Szabadművelődési Tanács segítette a közművelődés fejlődését. A szabadságharc századik évfordulóján hónapokig tartó műsorsorozat indult (Dudás 1992b: 4).

Az ötvenes évek első felében több mint tíz színjátszó csoport működött Csongrádon, s ez az MDP helyi küldöttértekezletén is szóba került 1951. szeptember

18-án: „[...] szép eredményeket ért el a bütorgyár kultúr csoportja, ami azt tükrözi, hogy a dolgozók olyan területen is derekasan megállják a helyüket, amilyen terület évszázadokon át el volt zárva előlük (Sebestyén 1980: 90).”

Az említett bütorgyári színjátszó csoport 1949-ben alakult meg, s több mint húsz éven keresztül működött. Eleinte – mivel kevesen voltak – csak rövid jeleneteket tanultak be, s csasztuskákat énekeltek. 1952-ben már egyfelvonásos darabokat is bemutattak, ahogy nőtt a létszámuk. Többek között Kisfaludy Győz *a szerelem*, Bartsai Sokat próbált *vőlegény* című darabjai kerültek színpadra. 1953-ban Szigligeti *Cigányát*, majd a *Liliomfit* játszották. Az előadások az Erzsébet Szálló egyik nagytermében kerültek bemutatásra, majd 1955-től a Művelődési Központ színháztermében is helyet kaptak. 1956. június végén Csiky Gergely *Nagymama* c. műve következett, melynek díszleteit Stéhlik Lajosné tervezte. A rendező, ahogy a legtöbb esetben, Vincze György volt. A legtöbb darabban szerepeltek például: Mészáros János, Németh István, Herédi Margit. Figyelemreméltó, hogy a Művelődési Ház színjátszóival kölcsönösen segítették egymást, olyannyira, hogy egymás darabjaiban is játszottak. A 60-as évek legsikeresebb darabjaiból: Ságodi – *Hinár*, Kellér – *Szabin nők elrablása*, Fényes – *Csacsifogat*, Boros – *Két szerelem*. A hatvanas évek vége felé egyre kevesebbet léptek fel, bár a 20. évfordulón nagy sikere volt újra a *Liliomfinak*, s 1971-ben sikert is arattak Sátoraljaújhelyen *Dunai Nadrág* című darabjával, de ez már a végkifejlet volt, s rövid időn belül megszűnt a társulat (CsKK TLM TA Csongrádi Színtársulat 2014).

1959 októberében még a városi pártértekezleten is szóba került a színjátszás helyzete, s éles kritikát fogalmaztak meg a bütorgyári társulattal kapcsolatban: „Elszomorító, hogy legnagyobb üzemünk színjátszó csoportja – amelynek elsődlegesen kellene helyt adni a szocialista kultúrának – évek óta nem tud megszabadulni a kispolgári szemléletet árasztó daraboktól. Ugyanakkor elismerésre méltó, hogy a Művelődési Ház ezen a helyzeten már túl van. Olyan darabok bemutatására fordítja erejét, amelyek a mi társadalmi rendszerünk valóságát tükrözik. A Művelődési Ház amatőr együttese több körutazást tett a szentesi járásban. Az előadott darabokkal kivették részüket a parasztság irányába kifejtett felvilágosító tevékenységből (Sebestyén 1980: 90).”

A városnak ekkor még nem volt megfelelő színházterme. Ezért a Városi Tanács 1949-ben megvásárolta a Magyar Király Szálló épületét művelődési háznak, de az átalakításnak csak 1954-ben fogtak hozzá, majd 1955. január 2-án nyílt meg, mint járási kultúrház. Első vezetője Csenki János, az Állami Népi Együttes tagja volt. Már 1954 őszén megalakult a Művelődési Ház színjátszó csoportja: első előadásukat még az épület átadása előtt tartották, dr. Sággy Gyula rendezésében Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival* került színre, melyet Csanyteleken és Tömörkényen is bemutattak. A díszleteket Deák Sándor gondnok készítette, s a gazdasági vezetővel,

Tari Istvánnal együttműködve sikeres előadásokat készítettek elő. Nagy siker volt Innocent Vince és Csizmarek: *Boci-boci tarka* című operettje, melyre a mezőgazdaság nehéz helyzete miatt nem volt könnyű beszerezni a két kisborjút. Előadták Gárdonyi *A bor* című népszínművét és Szirmai *A mézeskalács* című operettjét is. Említést érdemel az együttes néhány tagja a teljesség igénye nélkül: Deák Sándor, Dávid Lajosné, Szórfi Mihály.

A minőségi munkával a díjak sem maradtak el. 1958-ban Makón a Magyar Színház Fesztiválán a „Szép beszéd” díjat nyerték el, 1961-ban Nyíregyházán, az Országos Színház Fesztiválán – ahová az ország tizenkét legjobb színház csoportját hívták meg – Gerencsér Kerekeskút című drámájával arattak sikert.

A hatvanas évek második felére elsorvadtak, majd megszűntek az üzemek színház csoportjai, mivel a városba újonnan települt nagyipari üzemeknél zajló politikai, társadalmi folyamatok a közművelődés ezen formáját háttérbe szorították, s ez átsugárzott a meglévő üzemi színház csoportokra is. A hetvenes évek elején meg is szűnt a színház, mivel az emberek szabadidejükben az egyre inkább elterjedő kiskertekben dolgoztak vagy az újdonság erejével ható televízió adásait nézték (Dudás 1992b: 4).

1998-ban Posta Istvánt keresték meg azok a színházak, akik még a hetvenes években játszottak, s ők, volt irodalmi színházak, s néhány új jelentkező újjáélesztette a csongrádi színházat. Posta István 2002-ben a következőképpen fogalmazta meg a társulat küldetését: „Célkitűzésünk, hogy elődeinkhez hasonlóan, igényes, tartalmas kikapcsolódást nyújtó programokat szervezzünk közönségünknek. Ugyanakkor szeretnénk tagjaink elé olyan erőt próbáló, izgalmas feladatokat állítani egy-egy darab színrevitelével, amelyek megvalósítása önmagában is maradandó élményt nyújt (CsKK TLM TA Csongrádi Színház Társulat 2014).”

Az újjáalakult színház első fellépésére a magyar kultúra napján került sor 1999. január 22-én, amikor Molière *Duda Gyuri* című három felvonásos vígjátékát adták elő telt ház előtt (kiállítással a csongrádi színház történetéről, valamint a volt színházak köszöntésével), majd még kétszer sikerült megtölteni a Magyar Király színháztermét, sőt, Szentesen, Szegváron és az erdélyi Csíkmadarason is nagy sikerrel léptek fel.

Az első előadás szereplői: ifj. Posta István, Fodor Gyöngyi, László Anita, Sebők László, Kocsis Ferenc, Domokos Katalin, Bertus Attila, id. Posta István. Rendezte: ifj. Posta István, díszlet: Csák László, Tanács Gábor, technikus: Kádár Imre, asszisztens: Túrinné Szivák Ágnes.

Az 1999-2000-es évadra már két bérletes előadásra kaptak felkérést. A programba Móricz Zsigmond parasztkomédiái (*Lélekvándorlás*, *A tej*, *Dinnyék*), valamint Alfonso Paso *Őn is lehet gyilkos!* című bűnügyi vígjátéka került be. A balassagyarmati XXVII.

Madách Imre Irodalmi és Színház Napokon a parasztkomédiák előadását a szakmai zsűri jónak minősítette, a legjobb férfi alakítás díját pedig Sebők Lászlónak ítelték oda. Szintén 2000-ben Adácson, a IV. Országos Falusi Színház Találkozón bronz minősítést szereztek a *Lélekvándorlás* és a *Dinnyék* című parasztkomédiával.

2001 augusztusában megrendezték a Művelődési Házzal közösen az I. Csongrádi Amatőr Színház Találkozót, ahol Csongrád megyei csoportok vettek részt (Algyő, Ruzsa, Kiskundorozsma). A szakmai értékelést Uray Péter, a Szabad Színházért Egyesület elnöke vezette. November 23-24-25-én újra részt vett a társulat Adácson, s ismét bronz minősítést nyertek Molière *Duda Gyuri* című darabjával.

2003-ban a II. Amatőr Színház Találkozót kezdeményezte a társulat és a neki székhelyt adó Művelődési Központ és Városi Galéria felnőtt színház csoportoknak, egy-egy színpadi produkció bemutatására.

Az újjáalakulás 5. évfordulóján, 2003 őszén bérletes előadásban láthatta a közönség a csongrádi színészeket. Bánkuti Reiber János *A cigány és a csizmadia*, Beckett G. A. *A discsőség bajjal jár* és Heltai Jenő *Karácsonyi vers* című műve került terítékre. Ezúttal már Pozsár Ferenc és Komlói János is rendezett id. Posta István mellett.

A 2003-as adácsi, Országos Falusi Színház Fesztiválán nyújtott produkcióért ezúttal emléklapot kaptak.

2004-ben már Komlói János saját művét, a *Nyelvtanár, avagy ki tudja...?* című pikáns bohózatot adta elő Bartók Lajos, Fodor Gyöngyi, Sebők László, Bodor János és Túri Andrea augusztus 21-én a Borfesztiválán, a Dob utcában. Am ekkoriban bérleten kívül előadásokat is tartottak, annyira kedvelte őket a közönség. 2006. március 28-án a Művelődési Központban *Kérek egy jegyet* címmel egy vidám jelenetet, Nagy Endre *Tóni* című bohózatát, Radványi Ervin *Egy erkölcsi nulla* című szatiráját és Nóti Károly *Süt a hold* című bohózatát.

Az újjáalakulás 10. évfordulóján, 2008. március 13-án újra színpadra került Molière-től a *Duda Gyuri*, ezúttal Komlói János rendezésében, Sebők László, László Anita, Bartók Lajos, Fodor Gyöngyi, Bodor János, Hancsók Petra, Dózsa Péter és Nánási Attila előadásában (CsKK TLM TA Csongrádi Színház Társulat 2014).

A társulat önkéntes alapon működik. Van köztük nyugdíjas, tanár, mérnök, muzeológus és tanuló is. Az állandó tagok száma 10-15, de például a 2012-es Hegedűs a háztetőn-ben a kórossal együtt 40-45 embert mozgattak meg. A technikai feltételeket a Művelődési Központ biztosítja, amennyire erejéből telik. A társulat előadásai a Magyar Király Teremben szinte mindig telt ház előtt zajlanak, a 2012-es *Hegedűs a háztetőn*-re négyszer is megtelt

a kb. háromszáz fős terem nézőkkel. A Csongrádi Színtársulat többféle módon próbálkozik, hogy felhívja a társulatra a figyelmet régiós és országos szinten, elsősorban a környékbeli településeken való fellépéssel, de szerepeltek már a testvérvárosokban, Óbecsén, valamint az erdélyi Csíkmadarason is.

Adácson a Falusi Színjátszó Találkozón, 2014. novemberében Kurt Vonnegutnak Illés Péter által *A színek szélhámosai* című novellájából írt színdarabjával ezüst minősítést értek el. Itt 2000 körül a legjobb színésznek járó díjat is kiosztották, s ezt a csongrádiak közül Sebők László és Bartók Lajos is megkapta már.

IRODALOM

Dudás, Lajos (1992a): Műkedvelőktől az amatőr színjátszóig I. In: Csongrád Újság, 1992. január 10. 6. p.

Dudás, Lajos (1992b): Műkedvelőktől az amatőr színjátszóig II. In: Csongrád Újság, 1992. január 24. 4. p.

Sebestyén, István (1980): Adalékok Csongrád város ipari munkássága kialakulásának történetéhez. In: Bálint, Gyula György (szerk.): Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád: Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat, 59–94. p.

FOLYÓÍRATOK

Csongrádi Közlöny (1894a): Csongrádi Közlöny, 1894. július 15. 3. Színház.

Csongrádi Közlöny (1894b): Csongrádi Közlöny, 1894. július 22. 3. Jutalomjáték.

Csongrádi Közlöny (1896): Csongrádi Közlöny, 1896. június 7. 4. Színészet.

Csongrádi Lap (1892a): Csongrádi Lap, 1892. május 8. 2–3. Műkedvelők a színpadon.

Csongrádi Lap (1892b): Csongrádi Lap, 1892. július 3. 3. Gyermek műkedvelői előadása.

Csongrádi Lap (1907a): Csongrádi Lap, 1907. július 14. 1. Színházügyünk.

Csongrádi Lap (1907b): Csongrádi Lap, 1907. szeptember 29. 2. Színházépítés

Csongrádi Lap (1912): Csongrádi Lap, 1912. március 31. 2. Műkedvelő.

Csongrádi Lap (1914): Csongrádi Lap, 1914. december 20. 2. A Csongrádi műkedvelő iparos ifjúság.

Idők Tanúja (1864a): Idők Tanúja, 1864. április 5.

Idők Tanúja (1864b): Idők Tanúja, 1864. április 11.

Szegedi Híradó (1864): Szegedi Híradó, 1864. augusztus 24.

Szegedi Híradó (1865): Szegedi Híradó, 1865. június 15.

FORRÁSOK

CsKK TLM TA Csongrádi Színtársulat (2014): Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum Történeti Adattára, Csongrádi Színtársulat anyaga, 47-2014.

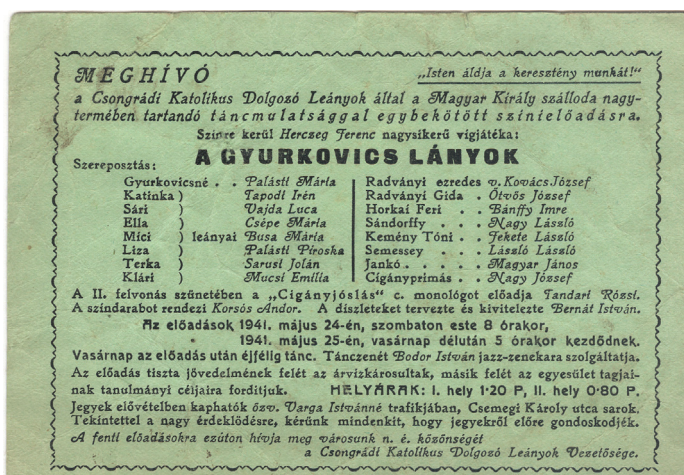
MNL CsML SZL Szolgabírói iratok (1862): Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltár, Szolgabírói iratok 1862. április 21. 368/862.

1. kép: A Csongrádi Iparosifjúsági Köz művelődési Egyesület tagjai, mint Guthy Soma Házasodjunk című énekes bohózatának műkedvelői és rendezői 1910. április 3-án.
Forrás: Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum Történeti Gyűjteménye.

2. kép: A Szőlők Közötti Iskola színjátszói a Nánai bíró leánya c. színdarab előadása előtt 1929-ben. Forrás: Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum Történeti Gyűjteménye.

3. kép: Meghívó a Csongrádi Katolikus Dolgozó Leányok előadására 1941-ből. Forrás: Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum történeti gyűjteménye.

4. kép: A Művelődési Ház színjátszó csoportja első előadásként *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. darabot adta elő 1954-ben. Forrás: Fodor Péter gyűjteménye.

5. kép: *A Mária főhadnagy* szereplői 1970-ben a Művelődési Ház színpadán. Forrás: Fodor Péter gyűjteménye.

6. kép: *A színek szélhámosai* c. színdarabbal 2014. novemberében ezüst minősítést nyert a Csongrádi Színtársulat a XVIII. Országos Falusi Színjátszó Fesztiválon, Adácson. Forrás: Fodor Péter gyűjteménye.

Datas on the story of Csongrád's theatricals

Péter Fodor

There are recorded data of the operation of Csongrád's amateur theatre groups since 1860. That was the year when the Csongrádi Casino was founded, whose main task was the development of the local cultural life. The appearance of the traveling troupes became regular in Csongrád. During World War I there were less performances which incomings were offered to the Red Cross. After World War II, the National Council of Culture contributed to the development of culture. In the first half of the fifties more than ten theatre groups operated in the town. But unfortunately due to the changing political and social processes this cultural field eventually disappeared by the early seventies. The amateur theatre groups finally returned in 1998 when the Csongrád Theatre Company was established which is still operating. In 2012, the musical Fiddler on the Roof was performed by the greatest success.

A makói parasztházak használata a 21. Század elején

Cs. Tóth Gabriella*

* József Attila Múzeum, Makó

Kulcsszavak

Makó
lakóház
parasztság
néprajz

farmhouses
peasantry
ethnography

Absztrakt

A parasztházak mint a makói parasztság tárgyi emlékei napjainkban is meghatározzák Makó városképét. A téma kutatása nagy múltra tekint vissza – Tóth Ferenc munkásságának köszönhetően –, azonban a parasztházak használatának kérdése a 21. század elején is aktuális. Az életmódváltozással párhuzamosan a ránk maradt lakóházak is átalakítások sorozatán estek át. Kutatásom kérdésfelvetése, hogy miként felelnek meg a mai kor emberének a 19. század végén épített lakóházak, melyek egészen más életformához igazodtak. A lakóházak tulajdonosai által végrehajtott felújítási és átépítési koncepciók feltárásán keresztül szeretnék képet kapni a makói emberek múlthoz fűződő viszonyáról.

Makó településtörténete és népi építkezése aligha tekinthető ismeretlennek a néprajztudomány számára, hiszen Tóth Ferenc évtizedekig végzett forrásfeltáró és gyűjtő munkát a témában, melyet számos írásában közre is adott. Átfogó képünk van a török kiűzését követően újjátelepült város népi építkezéséről és annak anyagi, technikai és formai változásáról, amelyet részleteiben feltártak a különböző városrészekre vonatkozó városi szabályozások, előírások (Tóth 1979). A házak berendezésére vonatkozóan is részletes ismereteink vannak. A tárgyi ellátottságot nem csak bemutató, hanem funkcionális szempont szerint is vizsgáló munkának köszönhetően végigkövethetjük a paraszti életforma polgárosodásba áthajló változását, érzékelhetjük a szocializmus éveire jellemző gyári termékek beilleszkedését, illetve térhódítását is (Tóth 2008).

A felsorolás természetesen hiányos, azonban remekül érzékelteti, hogy Makó népének építészete és lakáskultúrája a huszadik század derekáig szinte maradéktalanul dokumentált és feldolgozott.

A József Attila Múzeum munkatársaként úgy vélem, elődünk háztörténeti kutatásait mégsem tekinthetjük lezártnak, hiszen Makó utcaképét a mai napig meghatározzák a paraszti és parasztpolgári lakóházak.

A város ezen épületeiről az utcákon sétálva egyszerűen megállapítható, hogy az épületek egy részét az eredeti

állapotához hasonlóan felújították – vannak azonban olyanok, amelyek elhagyatottak, vakolatdíszeik és oromzatuk kopottas, a pusztulás jeleit mutatják. Kötelességünk azokról a házakról is megemlékezni, melyek szintén felújításon mentek keresztül, de nem az építtetésének idejében divatos irányelvek szerint végezték rajtuk a munkálatokat. Az épületek „élete” nem zárult le a hagyományos paraszti életforma fölbomlásával.

A témával kapcsolatos recens kutatómunka indokolt. Szükségességét bizonyítja az is, hogy a parasztházak mai igények szerinti átalakítása országszerte, de az elcsatolt vidékeken is megfigyelhető jelenség. Ennek egyik oka, hogy a 21. századi életforma más életteret igényel, mint a 19. század végén 20. század elején. Gondolok itt például a hálószoba, fürdőszoba kialakítására vagy a gyermekszobák létesítésének igényére (Hortványi 2010, Mazug 2009), de idesorolható a garázsok építése is. A vagyoni reprezentáció is másként nyilvánul meg a lakáskultúrában, mint a szóban forgó lakóházak építésének idején.

Ezek a változások érintik a még használatban lévő, vagy hosszú idő után ismét használatba vett parasztházakat is.

Véleményem szerint az egykori népi építészetet érintő mai változások mellett nem mehetünk el szó

nélkül, hiszen ezek a házak az egykori parasztság tárgyi emlékei, melyek alapvetően meghatározzák egy település arculatát.

A jelenség méreteit mutatja az is, hogy az interneten számtalan olyan építészeti, belsőépítészeti és lakberendező vállalat hirdeti magát, melyek referenciája között szerepel a parasztházak átalakítása, felújítása is, de kivitelezőket, kőműveseket és asztalosokat is találni szép számmal, akik a régi házak felújítását, javítását vállalják. Ezeken kívül népszerű lakberendezési magazinok és internetes blogok is cikkeznek a témával kapcsolatban.¹

A kutatás elején járva eddig forrásfeltáró munkát végeztem, melyből a következőkben felvázolt kutatási irányvonalat és hipotézist határoztam meg.

A kutatásom tárgyát konkrétan azok a lakóházak képezik, melyek az utca vonalával merőleges gerincűek, tehát melyeknek az utcára két ablaka és egy, a gangra nyíló ajtaja van, esetenként 3 ablaka, ha az ajtót már korábban befalazták.

Kutatómunkám első szakaszában nem tervezem a fordított parasztházak vizsgálatát. Azokat az épületeket értem itt, melyek a polgárosodás azon fokát mutatják, hogy gerincűek az utca vonalával párhuzamos, és az utcára 4 vagy 6 ablakkal nyitottak, illetve azokra a lakóházakra sem koncentrálok, melyek megtartották a szoba-konyha-szoba vagy kamra soros elrendezést, de a polgári hatás elérése érdekében, az utca felől L alakban egy úgynevezett vakszobával bővültek.

Az adatgyűjtést konkrétan érintő lakóépületeket az eddigi ismereteim alapján három csoportba soroltam:

1. Helyi védettség alatt álló lakóházak, melyek az előbb meghatározott szempontoknak is megfelelnek.
2. Helyi védettség alatt nem álló, az épület eredeti állapotát tükröző, illetve azt megőrző felújításon átesett épületek.
3. Helyi védettség alatt nem álló, a lakóház eredeti jellegét figyelmen kívül hagyó felújításon átesett épületek.

Kutatómunkám kezdeti szakaszában az előbb meghatározott, napjainkban is lakott épületekkel foglalkozom.

Célom röviden megfogalmazva a következő: dokumentálni az adott lakóépület mai állapotát, feljegyezni az esetleges külső és belső változtatásokat, például a hozzáépítéseket, a vakolat és nyílászárók típusát, a helységek funkcióváltozásait.

Ezen adatok rögzítésével párhuzamosan a legfontosabb, hogy az életmódváltozással összefüggésben értelmezzem azokat.

Az életmód és lakáskultúra összefüggéseinek vizsgálatán túl, értelmezési keretemet szeretném kiterjeszteni a lakók átépítési, felújítási és berendezési koncepciójának elemzésére is, amely fényt deríthet a tulajdonosok értékrendje, érzelme és identitása kifejezése által vezérelt lakás- felújítási és -berendezési tendenciákra is.

Az előbb említett három csoport kutatási lehetőségei, hipotézisei bővebben kifejtve a következők.

1. Helyi védettség alatt álló lakóházak.

A város önkormányzata legutóbb 2006-ban, rendeletben határozott Makó város helyi építészeti örökségének védelméről, melynek célja a település jellegzetes építészeti képeinek megőrzése. A rendelet kutatásomat leginkább érintő pontja rendelkezik a védettség alatt álló épületek felújításának szabályairól, illetve szabályozza a védett épületek környezetében tervezett bárminemű változásokat is. A szabályozás a használt építőanyagoktól kezdve a reklám- és cégtáblákon keresztül, a virágtartó fémrácsokig minden apró részletre kiterjed.

A város védett épületeiről először 1983-ban készült egy jegyzék, melyben 236 épületet vettek lajstromba. Ebből 29 esik az általam meghatározott háztípus kategóriájába.

2004-ben egy újabb felmérés készült, melyet egy örökségvédelmi hatástanulmány is kísért, amely azt a tanulságot vonta le, hogy Makó építészeti öröksége a „védelem” ellenére pusztul. A folyamat megállítása és visszafordítása érdekében, sok egyéb mellett javasolta például az épületek állagmegőrzése céljából az anyagi források biztosítását. Ennek megvalósulása az elmúlt két évben vette kezdetét, ugyanis az önkormányzat pályázatot írt ki, melyre a helyi védettség alatt álló házak tulajdonosai pályázhatnak az épület külsejének rendbehozatala céljából.

1. kép: Báró Jósika utca 2. szám alatt található, helyreállított, 1920 körül eklektikus stílusban épült lakóház, 2004. Forrás: Örökségvédelmi alapkimentáció.

Reményeim szerint sikerül majd interjúkat készítenem az érintettekkel, és betekintést nyerhetek a följújtások folyamatába, választ kapva arra a kérdésre, hogy a szigorú előírások betartása mellett hogyan alakítható ki a 21. század igényeinek megfelelő életér egy olyan épületben, amely a 19. század végi, 20. század eleji külső jelleget teljes egészében magán viseli.²

2. Helyi védettség alatt nem álló lakóház, mely az eredeti állapotát tükröző, illetve azt megőrző felújításon átesett épület.

Nagyobb nehézségbe fog ütközni a helyi védelem alatt nem álló lakóházak felkutatása, melyek az épület eredeti állapotát tükröző, illetve az azt megőrző felújításon mentek keresztül. Mivel kutatómunkám elején járok, sajnos nem tudok pontos adatokkal szolgálni, hogy hány ingatlan eshet ebbe a kategóriába.

Eddig egy ilyen lakóhárról van tudomásom. A Justh Gyula utca 39. szám alatt álló parasztház az, melynek utcafrontját négy éve a tulajdonosok saját kezűleg felújították. Vakolatdíszzeit rekonstruálták, ablakaikat az eredeti mintájára legyártatták, a legalsó színréteg színének megfelelően a falat átfestették, a romantikus stílusban épült kiskapu kerámia díszzeit rekonstruálták. Úgy gondolom, példaértékű, szépen kivitelezett felújításról van szó, melynek motivációja a következő volt: téves információ vagy meggyőződés végett a tulajdonosok azt hiszik, hogy házuk védettség alatt áll. Állításuk szerint mikor a renoválás támogatásával kapcsolatban az önkormányzathoz fordultak segítségért, anyagi támogatást nem kaptak, azonban tudtukra hozták, hogy a vakolatdíszek megsemmisítése pénzbüntetést von maga után, holott az épület nem szerepel a védettségi listán.

2. kép: Justh Gyula utca 39. Eklektikus stílusú lakóház, 2015. A szerző felvétele.

Reményeim szerint azonban egyre több tulajdonos dönt majd a jövőben az ilyen szempontú felújítás mellett, melyhez mind a múzeum, mind az önkormányzat szakmai segítséget tud adni, hiszen az örökségvédelmi hatástanulmány képdokumentációja tudatosan ügykészült el, hogy mintaként szolgálhasson

a rekonstruálásokhoz.

Kutatásom érdekes adaléka lehetne, ha az előbb felvázolt szempontokat követő felújított házak tulajdonosaival sikerülne interjúkat készítenem arra vonatkozóan, mi motiválta őket, mikor úgy döntöttek úgy, hogy megőrzik a ház eredeti jellegét.

3. Helyi védettség alatt nem álló lakóház, mely az épület eredeti jellegét figyelmen kívül hagyó felújításon esett át.

Az ebbe a csoportba eső házak tömegével országsszerte lehet találkozni. Pár általános példát kiragadva: ezeknél a házaknál megfigyelhető az ablakok cseréje, a színezett kőporos vakolat, a ház falsíkjának arányát fölborító hozzátoldás, bővítés. Ezek a változtatások történhetnek szerényebb kivitelezésben, illetve anyagi ráfordítást nem nélkülöző kivitelezésben egyaránt.

3. kép: Nagycsillag utca 43. Átépités alatt álló parasztház, 2015. A szerző felvétele.

Feltételezésem szerint az ilyen jellegű átalakításoknál a tulajdonosnak sokkal fontosabb a ház használati értéke és az életmódhoz igazodó funkciók betöltése, mint az egykori parasztház történeti üzenete és városképi jelentősége. Még egyszer kihangsúlyozom, hogy ez a feltevés csupán csak egy hipotézis. A gyűjtés adatainak kielemezésével valószínűleg egy sokkal árnyaltabb képről tudok majd beszámolni.

Kutatásom eredménye színesíti majd Makó építészetiére vonatkozó tudásunkat, valamint adalékként szolgál majd az országos tendenciák felvázolásánál is. Meggyőződésem, hogy témám társadalmi hasznosíthatósága sem elhanyagolható. Munkámmal szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az önkényes átépítések milyen nagy mértékben képesek megváltoztatni egy-egy történelmi város, városrész arculatát.

IRODALOM

- Hortoványi, Piroska (2009): Neked volt gyerekzobád?
A falusi gyerekek státuszának változása a 20. század második felében. In: Cseri, Miklós – Sári, Zsolt (szerk.): Vidéki életmódváltozások a 20. században. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 307–322. p.
- Juhász, Antal – Tóth, Ferenc (1990): A Parasztház és berendezése.
In: Juhász, Antal (szerk.): Csongrád megye népművészete, Budapest: Európa Könyvkiadó, 57–105. p.
- Mazug, Zsolt (2009): Modernizáció hatásai a mindennapokban.
Higiéniai viszonyok és tisztálkodási szokások változásai Gellénházán a 20. század második felében. In: Cseri, Miklós – Sári, Zsolt (szerk.): Vidéki életmódváltozások a 20. században. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 323–332. p.
- Tóth, Ferenc (1974): A makói városi parasztház telke. In: Ethnographia, LXXXV. évf. 2–3. sz. 421–445. p.
- Tóth, Ferenc (1979): Anyag és technika Makó népi építészetében.
A Makói Múzeum Füzetek 24. Makó: Makói Múzeumi Baráti Kör.
- Tóth, Ferenc (1982): A makói ház. A makói múzeum füzetek 30.
Makó: Makói Múzeumi Baráti Kör.
- Tóth, Ferenc (2008): Makó néprajza. Makó Monográfiája 3.
Makó: Bába Kiadó.

JEGYZETEK

¹ Például: <http://elohazak.com/paraszthazak/paraszthazak-felujitasa/>;
<http://www.drhaz.com/>; <http://www.lakberendezo-szeplakterv.hu/bulvar-sztori/35/paraszthaz-felujitasa> (Letöltések időpontja: 2016. március 19.)

² Makó Város Önkormányzati Képviselő-testületének 13/2006. (IV.27.)
Makó ör. rendelete Makó város helyi építészeti örökségének védelméről

The use of the farmhouses of Makó in the 21st century

Cs. Tóth Gabriella

As peasantry artefacts the farmhouses determine the landscape of Makó even nowadays. The research related to this subject has a long history – thanks to Ferenc Toth's work results – however, the topic of the use of the farmhouses is still relevant in the beginning of the 21st century. Together with the change of lifestyle the surviving houses also underwent a series of transformations. My research question is how these houses which were built in the late 19th century and conformed a completely different way of life, can suit to people of nowadays. Through the research of renovation and redevelopment concepts of the owners, I would like to receive a picture of the relationship of the people of Makó to their past.

„A gyermek lelkében a mennyország leér a földre ...” A jezsuiták és a vallásos gyermeknevelés

Glässerné Nagyillés Anikó*

* Móra Ferenc Múzeum, Szeged; SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Kulcsszavak

vallási megújulás
Actio Catholica
jeszuiták
Szívgyárda

religious renewal
Actio Catholica
Jesuits
The Guard of Hearts

Absztrakt

Tanulmányomban a jezsuiták gyermekneveléssel, gyermekpasztorációval kapcsolatos tevékenységét mutatom be. A rend kezdettől felvállalta a külső és belső misszók, illetve a tanítás feladatát, ezért nem véletlen, hogy nagy szerepük volt a 19-20. században a gyermeknevelés megújításában is.

Azt vizsgálom, hogy miként változott meg a gyermekekről való gondolkodás, hogyan differenciálódott a 19. században a vallásosság, s ezáltal milyen módon újították meg a gyermekek vallásos nevelését a modern kor kihívásainak megfelelően. A téma szövevényessége meghaladná a dolgozat kereteit, ezért a jelenséget a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozatának, a szegedi kötődésű Szívgyárdának a tükrében vizsgálom, a korszakban kiadott kézikönyvek, kiadványok, regények segítségével.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a két világháború közötti vallási megújulás, illetve ezzel kapcsolatosan az *Actio Catholica* törekvései miként csapódtak le a Szívgyárdában. Milyen módon vonták be a gyermekeket az apostolkodásba? Hogyan igyekeztek másodlagos szocializációként részt venni a kis diákok nevelésében? Miként vált a korábban károsnak tartott regény és sajtó az apostolkodás és a vallásos gyermeknevelés fontos eszközévé? A téma összetettsége meghaladja a tanulmányom kereteit, ezért a felvetett kérdésekre csak egy-egy példán keresztül igyekszem megtalálni a választ.

A 19. század második felétől egyre erősebben jelentkező társadalmi és gazdasági változások kihatottak a vallásosságra is. A nemzetállamok kialakulása, a polgárosodás, a felvilágosodás és a szekularizáció átalakította az egyház szerepét a társadalomban. A katolikusok egyik lettek a bevett felekezetek között. Normáik nem érvényesültek az élet minden területén, fokozatosan visszaszorultak a magánáhitatra és a vallásgyakorlás intézményesült alkalmaira (Kapitány-Kapitány 2007: 383-384). Az élet problémáira a vallás nyújtotta válaszok mellett egyre hangsúlyosabban a világi élet nyújtotta megoldások adhattak választ. Ugyanakkor „a 19. és a 20. században a szekularizáció nem volt lineáris folyamat, hanem a vallási válságok és megújulási mozgalmak ciklikus hullámmozgását követte.” (Altermatt 2001)

A felvilágosodás és a szekularizáció következtében az államhatalom erősen korlátozta a társulati életet. A 19. század második felétől azonban a társulatalapítások új hulláma kezdődött el, ami főként a szerzetesrendeknek volt köszönhető. Az egyház azt is felismerte, hogy a hívek közösségét nem tekintheti homogén tömegnek, hiszen a vallásos közösségek önmagukat is eltérő célok mentén szervezték meg. Ezeknek a céloknak, igényeknek mentén és nem társadalmi alapon történt meg a 19. századi társulatok differenciálódása. A 19. századi és a korábban létrejött társulatok gyakran igazodtak a modern világ egyesületi struktúráihoz, amely érintette a felépítésüket is (Barna 2011: 27).

Az *Actio Catholica* (magyarul Katolikus Akció, röviden AC) mozgalom előzményei már a 19. században megfigyelhetők, de a mozgalom megindítása XI. Pius pápához köthető, aki 1922-ben indította el a *Katolikus Akciót*. Az *Actio Catholica* egyik meghatározása szerint a klérus kinyújtott karja, „a világi hívek bizonyos fokú részesedése a hivatalos apostolkodásban.” – olvasható XI. Piusz pápa Quae Nobis levelében (Dombi 1938: 176 : Gianone 2000: 275). Ez azt is jelentette, hogy nem csak az egyházi személyeknek, hanem a világiaknak is „valóságos apostoloknak” kellett lenniük, amely aktív részvételt jelentett jó példa, apostolkodás által. Úgy vélték, hogy a világi apostolok révén olyan embereket is meg tudnak szólítani, akiket a „hagyományos” módon nem sikerült volna (Mihalovics 1942: 8-9).

A Szívárdá vallásos gyermekegyesület, a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozata volt, amely 6 és 14 év közötti diákokat fogott össze (Frauhammer 2014: 139-140). Célkitűzésükben megfigyelhetőek a Katolikus Akció elvei, vagyis nagy hangsúlyt fektettek a gyermekek apostolkodására. Ezt főként a közvetlen környezetükben (család, barátok) tudták megvalósítani.

1. kép: Szívárdá felvételi emlék, 1940. A szerző tulajdona.

A gyermekek vallásos nevelésének szükségességét emellett a Bibliára támaszkodó magyarázatokkal (Poppe 1936: 2) támasztották alá: ennek értelmében a gyermek is képes bekapcsolódni az apostoli munkába. Szabó Dömjén ferences atya a gyermekek szerepét a Jézus Szíve tiszteletben így foglalta össze: „[...] gyermek arra is alkalmas, hogy bekapcsoljuk az Isten dicsőítésének programjába. Isten dicsőítése leginkább az erkölcsök megjavítását célzó törekvéssel lesz teljes. Nem nevezhet tehát senki azon, ha a kis szívárdistákkal a világot akarjuk megreformálni és Krisztus országának eljövételét siettetni.” (Szabó 1930: 169)

A Szívárdában történő vallásos nevelés célja olyan katolikus felnőttek felnevelése volt, akik ezeket az értékeket a saját családjukban is tovább fogják adni. Az egyes, az egyházi értékrenddel össze nem egyeztethető értékeket valló nézetek közül leginkább a baloldali gyermekmozgalmakat tartották elkerülendőnek. Ezért a gyermekek lelkére leginkább leselkedő veszélyként egyrészt a Gyermekegyesület nevű szocialista egyesületet nevezték meg, másrészt a „*korban uralkodó erkölcsrontó és tekintélyromboló tényezőket.*” (Szabó 1930: 165) Ezek voltak: az istenkáromlás, a szentmisék és a szentáldozás elmulasztása, az erkölcs elleni vétkek, a másoknak okozott anyagi és erkölcsi károk.

2. kép: Szívárdisták, é.n. Ismeretlen fényképész felvétele, a szerző tulajdona.

Veszélyesnek számítottak a világi regények is, amelyek ponyvákon, olcsó kiadványokként sokakhoz eljutottak. Ehhez természetesen alapvető feltétel volt az írni-olvasni tudás képességének javulása. Ennek korai alapjait Mária Terézia 1777-es *Ratio Educationis* rendelete vetette meg, amely szabályozta az oktatást. A regények és más irodalmi alkotások ezt követően is főként a középréteg olvasmányai maradtak, amely lassan jutott el az alsóbb rétegek közé. Ezeket az olcsó olvasmányokat erkölcsstelennek, a katolikus értékrenddel összeegyeztethetetlennek tartották, amelyek minősége sem ütötte meg a kívánt színvonalat.

Harangi (1906-ig Winterstein) László, a *Kis Pajtás* című újság szerkesztője így róttá meg képzeletbeli olvasóját Blaskó Mária könyvének előszavában: „*Kedves hugom, úgy, most rajta értelek, hogy regényt akarsz olvasni? Hát nem tudod, hogy a regények káros hatásuak? Nem tudod, hogy a regények igen sok esetben az erényt gyengéségnek, a bűnt, a gonzságot pedig, mint valami sikerült hőstettet állítják be? Nem tudod, hogy a regények akárhányszor a legélénkebb színekkel rajzolják a gyönyörvágó testiséget, a lemondást, az önmegtágadást meg örültségnek minősítik? Nem tudod, hogy száz regény közül alig akad egy, mely minden tekintetben megüti a mértéket?*” (Blaskó 1928: 1-2)

A katolikus világegyház vezetői a tömegsajtó megjelenésében is veszélyt láttak, úgy vélték, hogy a sajtó sérülékenyebbé teszi a társadalmat, emellett a politikai manipuláció, a tömeghisztéria és a gazdasági

spekuláció eszközét látták benne (Klestenitz 2013: 31). Ez főként a felnőtteket érintette, de közvetve a gyerekekhez is eljuthatott.

Farkas Lajos úgy gondolta, hogy a Szívárdát minden iskolában meg kell szervezni. Hangsúlyozta, hogy nem az elméleti ismeretekre, hanem a gyakorlati vallásosságra kell a hangsúlyt fektetni (Farkas 1943: 3, 8-9). Vagyis a Szívárda célja olyan gyakorlati erények kialakítása volt, mint a szülők iránti tisztelet és szeretet, felebaráti szeretet, engedelmesség, kötelességteljesítés, munkaszeretet és a hazaszeretet. A mozgalomhoz való tartozásukat egyaránt kifejezték az egyenruhájukban és a kitűzőjükben. Ezt Petruich Antal így mutatta be: „*Katonasípkájukra szívárdapajzsos hófehér tollat tűztek, és aki megtehetette, fölvette a nemzeti színű gárdista egyenruhát is: fehér inget piros nyakkendővel, zöld övvel és sötétkék nadrággal. Igazi kis katonasereggé lett a gárda.*” (Petruich 1939: 113)

3. kép: Szívárdisták P. Bíró Ferencsel, 1943. Forrás: Blaskó Mária (1943): *Az Atya kincsei*. Budapest: Korda Rt.

P. Szabó Dömjén a szívárdisták feladatáról harciasabb hangvételben ír: „*Harcosokat is kell nevelnünk, mert már napjainkban kezdetét vette az élet-halál küzdelem az Egyház és a bolsevizmus között, melyet hogy megnyerhessünk, szükségünk van harcias, öntudatos, bátor, tevékeny, lelkes katolikusokra.*” (Szabó 1930: 200) Miként lehet harcolni a „bolsevizmus” és korábban említett más, a gyermek lelkét veszélyeztető jelenségekkel szemben? Az egyházak papjai – katolikusok és más felekezetek egyaránt – és a pápa is arra a következtetésre jutott, hogy ugyanazokkal az eszközökkel lehet harcolni, amivel más, versengő világnézetek is már megszólították az ifjúságot: a modern kor eszközeivel. A sajtót, a regényt kell bevonni, amelyeknek katolikus használatban amellet, hogy a megfelelő értékrendet kellett képviselniük, alkalmazkodniuk is kellett a modern kor elvárásaihoz.

A felnőttek és közvetve a gyermekek megszólításának egyik fontos fóruma volt a katolikus sajtó. 1879-ben XIII. Leó pápa kifejtette a katolikus világ írói előtt a sajtóra vonatkozó nézeteit. Úgy vélte, hogy az „*egyház ellenfeleinek*” lapjai fokozatosan és észrevétlenül elidegenítik a híveket a vallástól. Ennek megállítására azt javasolta, hogy a katolikus írók fordítsák az egyház javára azt, amit az ellenfelei a társadalom és az egyház megrontására használnak. Figyelmeztetését követően a 19. század folyamán az egyes országokban (például Hollandia, Belgium, Németország) kiterjedt katolikus sajtóhálózatok kezdtek meg működésüket. Magyarországon azonban a pápa szavai kevés visszhangra találtak. Ennek fő oka a klerikusok sajtó iránti általános idegenkedése volt. Ez a helyzet 1890-ben, az egyházpolitikai küzdelem során változott meg, amelynek során a sajtópártoló kezdeményezések eredményeként a katolikus sajtó fejlődésnek indult. Ez minőségi és mennyiségi javulást egyaránt jelentett. A papi folyóiratok és a vidéki népujságok mellett képes újságok, gyermek- és ifjúsági lapok, női folyóiratok, hitbuzgalmi lapok jelentek meg. A különböző katolikus egyesületek saját közlönyöket adtak ki a nemzetiségek nyelvén is (Klestenitz 2013: 44).

Bíró Ferenc jezsuita atya 1915-ben megalapította *A Szív* újságot, amely azonban nem volt az egyetlen Jézus Szívével foglalkozó lap. A 19. század második felében indult el a *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, amely *A Szív* újsághoz hasonlóan foglalkozott a társadalmi problémákkal, ugyanakkor ez legtöbb esetben a vallási közönyre terjedt ki, s a lap főként elmélkedéseket, tanító jellegű elbeszéléseket és történelmi visszatekintéseket tartalmazott. *A Szív* újságban ezzel szemben a társadalmi problémákra való reflektálás sokkal többet és dominánsabb volt, emellett természetesen voltak benne a másik újsághoz hasonlóan elmélkedések és tanító jellegű szövegek is. *A Szív* újság terjesztésében nagy szerepet játszottak az önkéntes rikkancsok. Ezeket a gyerekeket nevezték a heti értesítőben „*Jézus Szíve postagalambjainak*”. Bíró Ferenc azzal jutalmazta meg segítőt, hogy saját rovatot hozott létre a számunkra (Frauhammer 2014: 140).

A gyermekrovat terjedelme 1915 és 1950 között az egy hasáb és a négy oldal között mozgott. Az 1930-as években találhatóak a leghosszabb rovatok – ez valószínűleg az újság olvasói és anyagi támogatottságával függött össze. A gyermekrovatnak voltak állandó és csak bizonyos időszakokban megjelenő részei. Minden újságban megtalálható volt a heti parancs, amely különálló egységként, képszerűen is megjelenhetett, illetve kerülhetett az egyik történet végére, a tanulság részeként.¹ *A Szív* újságban nagy hangsúlyt kapott a gyakorlati vallásosság: a gyakori szentáldozás, imádság és a testi-lelki tisztaság mellett az újság munkatársai felhívták a gyermekek figyelmét a szülők tiszteletére, segítésére és a társaikra való odafigyelés és a szegények, idősek iránti érzékenység fontosságára, a haza iránti hűségre, a kapott dolgokért való hála, az önzetlenségre és az önfeláldozásra. Ezeket az erényeket, elvárásokat mindig egy mesészerű történet és egy történelmi

személy vagy egy hétköznapi ember példáján keresztül (többször Blaskó Mária regényeiből vett részlet által) mutatták be az olvasóiknak.² A gyerekeknek fontos szerepet szántak *A Szív* újság terjesztésében, illetve az apostolkodásban, amely a hitük és Jézus Szíve melletti kiállításukat jelentette otthon és a társadalomban.

A sajtóapostolság mellett a másik leghatékonyabb eszköz a regény és más rövid elbeszélések olcsó

4. kép: Bíró Ferenc és *A Szív* újság, 1943. Forrás: Petruch Antal (1943): P. Bíró Ferenc. Budapest: S. J. Korda, p. 25.

füzetek formájában történő kiadása volt. Ennek egyik fontos alakja Blaskó Mária volt, aki fontos szerepet játszott a Szívárdá létrejöttében és a gyermekek vallásos nevelésében, mint ifjúsági író és mint *A Szív* munkatársa. Leginkább a regényei ismertek, de írt imakönyvet, énekeskönyvet, illetve rövidebb cikkeket is. Munkáinak fő célja a gyermekek szórakoztató formában történő nevelése többnyire egy-egy történelmi személy példaképként való felmutatásával. Blaskó Mária emellett fontosnak tartotta, hogy különböző életszakaszban lévő fiataloknak adjon tanácsot az egészen kicsiktől a serdülő lányokon át a házasságra készülő fiatal felnőttekig. Történeteinek szereplőit úgy formálta meg, hogy nagyon hasonlóak legyenek az olvasóihoz, hasonló problémákkal küzdenek és hasonlatosak az örömeik. Az olvasó ilyen módon könnyebben azonosulhatott velük. Bíró Ferencet követve ő is fontosnak tartotta a vallás, főként a Jézus Szíve tisztelet gyakorlati megélését, tanácsai is ezt tükrözik. Az ő szavaival: „Ezek a kis életképek a maguk egyszerű hangján azt szeretnék bemutatni, hogy a Jézus Szíve tisztelet nemcsak áhitat, hanem gyakorlati élet is.” (Blaskó 1929a: 5) Könyveivel a divatos, világi, többnyire szerelmi témájú regényekkel szemben akart eltérő alternatívaként, hasznos olvasmányokként szolgálni a fiatalok (főként lányok) számára. Ezek a regények jól tükrözték a 19-20. század (egyházi) női ideálját. Blaskó Mária gyakran egy-egy szent segítségével (például Árpádházi Szent Erzsébet, Szent Alajos) mutatta be ezt. Blaskó Mária fontosnak tartotta azt is, hogy regényeivel ne csak példamutató feleségeket, anyákat, hanem hazafias érzelmű honleányokat is neveljen. Erről szól a *Hazám* című könyve (Blaskó 1929b), illetve a *Kiskirály* című regénye, amelyben Habsburg Ottó (legitimista értelmezésben II. Ottó) iránti hűsége, szeretetre szólította fel olvasóit (Blaskó 1924).

A felsorolt példák azt mutatják be, hogy az egyház miként törekedett az első világháború után a gyermekek nevelése által a társadalom jobbá tételére. A társadalom átalakulása új kihívások elé állította a papokat és a tanítókat egyaránt, akik a többi világnézethez hasonlóan a gyermekek megszólítására törekedtek. Mivel az elhatározáson kívül nem volt más kritériuma a Szívárdához való tartozásnak, több ezer gyermeket tudtak bevonni a mozgalomba. Ha a gyermekek betöltötték a 14-15 éves kort, akkor is csatlakozhattak más közösségekhez: a középiskolások a Jézus Szíve Testőrgárdába, az ifjak az Ifjak Jézus Szíve Szövetségébe, a lányok a Jézus Szíve Leánykörbe. A felnőtteknek nemek szerint volt szövetsége (Zsíros 1939: 6-7). A mozgalom a katolikus megújulás keretében a vallásgyakorlás premodern formáinak modern keretek közé történő átmenetéseként is értelmezhető. Az egyén a közösség és a társadalmi intézmények kapcsolatára mutat rá. A téma vizsgálata a társadalomtörténet szempontjából is fontos ismereteket szolgáltat.

5. kép: Jézus Szíve tisztelet a családban, 1944. Forrás: Jézus Szíve Naptár.

IRODALOM

Altermatt, Urs (2001): *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Barna, Gábor (2011): *Az élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19-21. századi vallási kultúrában*. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Dombi József (1938): *A katolikus akció vezérkönyve*. Gyulafehérvár: Alba Julia-i Római Katolikus Püspökség.

Frauhammer, Krisztina (2014): *A Szívgárda kiadványai a gyermeknevelés szolgálatában*. In: Barna, Gábor – Povedák, Kinga (szerk.): *Lelkiségek és lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában*. Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 137–145. p.

Gianone, András (2000): *Az Actio Catholica és a politika*. In: *Vigilia*, 2000/4., 275-279. p.

Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor (2007): *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Klestenitz, Tibor (2013): *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896-1932*. Budapest: CompLex Kiadó.

FORRÁSOK

Blaskó, Mária (1924): *A Kiskirály. Ifjúsági elbeszélés*. Budapest: A Pallas Kiadása.

Blaskó, Mária (1928): *A királyné leánya*. Cluj-Kolozsvár: Providentia Könyvnyomdai Műintézet.

Blaskó, Mária (1929a): *Szeretet utja. Elbeszélések és életképek*. Budapest: Szerzői magánkiadás.

Blaskó Mária (1929b): *Hazám. Hazafias elbeszélések és versek a magyar ifjúságnak*. Budapest: Szerzői kiadás.

Farkas, Lajos (1943): *A gyermekegyetek pasztorális és pedagógiai jelentősége (különös tekintettel a Szívgárdára)*. Szeged: Szegedi Új Nemzedék Rt.

Mihalovics, Zsigmond (1942): *A világi apostolkodás*. Budapest: Szent István Társulat.

Müller, Lajos (1944): *A Jézus-Szíve tisztelet története*. Budapest: Korda R.T.

Petruch, Antal (1939): *Jézus Szíve apostola*. Budapest: Korda Kiadó R.T.

Poppe, Ede (1936): *Az isteni gyermekbarátnál*. Budapest: Stephaneum Nyomda R.T.

Szabó, Dömjén (1930): *Jézus Szíve kultusz: Főként Gárdavezetőknek*. Cluj-Kolozsvár: Szent Bonaventura Könyvnyomda.

Zsíros, Ferenc (1939): *A Jézus Szíve Szövetség kis kézikönyve*. Budapest: Korda R.T.

JEGYZETEK

¹ Lásd például: *A Szív* 1930. október 11., 1948. december 11., 1948. december 25.

² Lásd például: *A Szív* 1929. március 16., 1930. október 11., 1948. december 4.

„In the soul of the child, heaven falls to the earth...” Jesuits and Religious Child Rearing

Glässerné Nagyillés Anikó

In my paper, I present the activities of the Jesuits concerning child rearing and pastoral care of children. The order assumed the role of external and internal missionaries and teaching from the beginning, so it was not by chance that they had a major role in the 19th and 20th century concerning the renewal of child rearing.

I examine how the cogitation of children has been changed, how religiosity differentiated in the 19th century and how they renewed the religious education of children in accordance with the challenges of the modern ages. The intricacy of the subject would go beyond the bounds of this thesis, so I study the phenomenon with the help of handbooks, publications and novels, from the angle of Apostleship of Prayer which was the children's division of The League of Jesus's Heart.

„Egy új világot ismerhettem meg a kiállítás által, melyről eddig szinte semmit se tudtam.” Pásztor nemzedékek – Alföldi pásztorok világa című kiállítás a József Attila Múzeumban

Nagy Gábor*

* József Attila Múzeum, Makó

Kulcsszavak

juhász
pásztorok
tradíció
néprajz

shepherd
herdsman
traditions
ethnography

Absztrakt

A tanulmány a makói József Attila Múzeum kiállítását állítja középpontba: a tárlat a dél-alföldi pásztor nemzedékek bemutatását tűzte ki célul. A szerző bemutatja a kiállítótermek fő témáit: a pásztorok tevékenységét, ruházkodását, eszközeit, népművészetét, valamint két napjainkban is dolgozó, a tradíciókat ápoló pásztor mindennapjait. A néprajzi kutatások a dél-alföldi pásztorkultúra több oldalának bemutatását is figyelmen kívül hagyták mindezidáig (a pásztorok származását, az állattenyésztést, a megélhetési stratégiákat, valamint a preferált fajtákat). A szerző véleménye szerint ez a téma a pásztorok művészetével, öltözködésével és gyakorlati tudásával kiegészülve további kutatások kiemelten fontos területévé válhat.

A kiállítás előmunkálatai

A Dél-Alföldről csongrádi és csanádi pásztorokat, juhászcsaládokat, pásztor nemzedékeket bemutató kiállítást szerveztünk a József Attila Múzeumban, melyet a nagyközönség 2015. november 13-tól december 18-ig tekinthetett meg.

A kiállításban a makói József Attila Múzeum néprajzi gyűjteményéből, a túrkevei Finta Múzeumból, a Börcsök Attila Néprajzi Különgyűjteményből, Dani János György bogárzói juhász és Szikszai István Lajos csanádpalotai juhászok magángyűjteményeiből származó tárgyakat mutattunk be. A kiállítás fotóanyagát a juhászok családi fotóarchívumából válogattuk, mindezek mellé a helyszíni gyűjtéseken a jelen állapotát bemutató fotózást végeztünk Cs. Tóth Gabriellával közösen.

A kiállítás megnyitása előtti másfél hónapban kerestük fel az Alsó-Tisza és a Maros mentén gazdálkodó juhászokat. A pásztorokkal interjúkat készítettem, a találkozásokon archív fényképfelvételek, használati és viseleti tárgyak kerültek elő. A beszélgetések alatt a családok történetéről, a pásztorkodás és az ahhoz kapcsolódó hagyományos tudás öröklődéséről és továbbéléséről, a pásztorviseletben és a tárgyi kultúra darabjainak létrejöttében résztvevő alkotókról, specialistákról esett szó.

A kiállítás koncepciója

A néprajztudományintézményesülésének időszakájában a pásztorságra, mint a „legősbibb” társadalmi rétegre tekintettek kutatóink. Az állattartással foglalkozó, vándorló életmódot élő, sokszor egész évben az állatok mellett a természetben élő, rideg pásztorok világa és kultúrája iránt nagy volt az érdeklődés a néprajzkutatók körében. Többek között Herman Ottó (Herman 1892; Herman 1914), Györffy István (Györffy 1922; Györffy 1930), Malonyay Dezső (Malonyay 1911; Malonyay 1922), Ecsedi István (Ecsedi 1914; Ecsedi 1927), Szűcs Sándor (Szűcs 1942; Szűcs 1946; Szűcs 1962), Madarassy László (Madarassy 1912; Madarassy 1925; Madarassy 1932; Madarassy 1934; Madarassy 1935), Domanovszky György (Domanovszky 1944; Domanovszky 1955; Domanovszky 1981), Tálasi István (Tálasi 1936; Tálasi 1977), Nagy Czirok László (Nagy Czirok 1959; Nagy Czirok 1965), Manga János (Manga 1950; Manga 1954; Manga 1971), Paládi-Kovács Attila (Paládi-Kovács 1965), Bellon Tibor (Bellon 1987a; Bellon 1987b; Bellon 1996; Bellon 2001) és Kunkovác László (Kunkovác 2013) fordultak a téma felé.

A néprajzi kutatás elmúlt másfél évszázadában a pásztorkodás, az *ősfoglalkozások* iránti érdeklődés folyamatosnak mondható. Kutatóink az állattartás történeti-néprajzi vizsgálata mellett a Herman Ottó által felfedezett és először gyűjtött *pásztorművészet*

stílusvizsgálatában – az egyéniségkutatás módszereit is felhasználva – jutottak el a díszítőművészet pásztor egyéniségeinek bemutatásáig (Madarassy 1934; Madarassy 1935; Manga 1954; Domanovszky 1955; Lengyel 2007).

Kutatástörténetileg fontos adatokkal szolgálhatnak azon szerzői alkotások, melyekben a kutatások eredményei kiállítások és publikációk formájában megjelennek. Röviden példákkal szemléltetném, hogy a kutatások értelmezési kereteinek milyen paradigma-váltásai voltak, mik jellemezték a pásztorokdással foglalkozó kutatók munkáiban megjelenő képi ábrázolások változásait, hogyan befolyásolták azokat a megjelenési formákat, amelyek a publikációkban vagy a kiállítások installációs lehetőségeiben jelenhettek meg.

A Fejős Zoltán által szerkesztett *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei* című kötetben Sáfrány Zsuzsa ismerteti az Állattartás-pásztorművészet gyűjteményt: hogyan alakult és bővült az anyag, kik dolgoztak a gyűjteményben, kik gyarapították az intézmény dolgozójaként és külsős gyűjtőként a műtárgyállományt (Sáfrány 2000: 75-96). A 19. század végén a kutatók a pásztorok életmódjából, kultúrájából következtetéseket, párhuzamokat próbáltak levonni a jelen kulturális elemeiből az őstörténetre, a magyarság eredettörténetre vonatkozólag. A kutatási koncepció kiállításokban is helyet kapott, így például a budapesti ezredéves kiállítás néprajzi falujának *ősfoglalkozásokat*, a halászatot és a pásztorokdást bemutató pavilonjaiban találkozhatott a közönség ennek épített, tárgyi vonatkozásaival és képi ábrázolásaival (Fejős 2003: 7). A kiállított képi anyagban kizárólag képzőművészeti alkotások voltak, így Herman Ottó saját grafikái és munkatársainak, grafikus kollégáinak művei. A korban lehetőség volt fotózásra is, de Herman Ottó egy korai, 1863-as negatív élménye miatt kiállításában nem használta a fényképeket ábrázolási lehetőségként, csak jegyzetként a grafikusan elkészített illusztrációkhoz. Herman a fényképek kifejezőerejét kevesebbre értékelte, mint a képzőművész által rajzolt vagy festett képeket (Fejős 2003: 16-17). Ez a szemlélet megfigyelhető Madarassy László köteteinek illusztrációiban is, ahol Horváth Jenő grafikus képei ábrázolják a faragó pásztor egyéniségeket és alkotásaikat (Madarassy 1934; Madarassy 1935). A kezdeti kutatói hozzáállás a pásztorokdást az *ősfoglalkozás* és a *pásztorművészet* oldaláról mutatta be. Az 1960-as évektől a kutatások szempontjai bővültek az állattartással foglalkozó, és a pásztorokdást gazdálkodási jelenségként történeti-néprajzi szempontból vizsgáló tudományos írásokkal (Földes 1962; Földes 1982; Bencsik 1969). Ez a szemléletváltás megjelent a tárgyakat gyűjtő muzeológusok gyakorlatában is.

A népművészeti témájú kiállítások vegyes anyagában is megjelennek a pásztorokhoz köthető, a pásztorok által készített, alkotott tárgyak. Önálló kiállítások is foglalkoztak a pásztorművészet témájával. A Néprajzi Múzeumban 1951-ben rendezték meg a *Pásztorművészet* című kiállítást, melyet valószínűleg

Domanovszky György rendezhetett (Sáfrány 2000: 960). Hoffmann Tamás rendezésében a „*Király Zsiga tsinálta ...*” – *Pásztorfaragások* című kiállítás 1988-ban volt látogatható (Sáfrány 2000: 981), majd 1992-ben Sáfrány Zsuzsa *Pásztorok faragókéssel – Dunántúli pásztorművészet* című kiállítása következett (Sáfrány 2000: 985). A tanulmány tartalmi keretei nem engedik meg, hogy teljes képet rajzoljak a témában rendezett kiállításokról, így még néhány kiállítást említenék meg. Kettőt Lengyel Ágnes rendezett Balassagyarmaton. Az első a *Pásztorélet és –művészet a Palócföldön* címmel, 1997-ben bemutatott tárlat (Lengyel 1997), majd egy faragó kanász, Gyurkó Pál által készített tárgyakból összeállított kiállítás, az *Egy palóc pásztor öröksége* című 2007-ből (Lengyel 2007).

A felsorolt kiállítások és a kutatások eredményeiként megjelenő kötetek már élnek a fényképezés eszközével, és a fénykép dokumentáló szerepével. A fotó általi információközlés mellett művészi minőségű, esztétikailag is értéket felmutató fényképfelvételeket publikál Kunkovács László a 2013-ban megjelent *Pásztoemberek* című könyvében, amely ötvenéves terepmunka eredménye. A kötet előzményeihez hozzá tartozik, hogy a szerző az azonos című kiállításában széles közönség elé tárta a fotókon szereplő pásztoemberekkel együtt élő és lélegző felvételeit. „*Ország- és világyárásaim mind tudatosabb néprajzi gyűjtőutakká váltak, fotók, jegyzetek és hangfelvételek sokasága vesz körül. Archivumomnak a pásztorokkönyvbe kíváncsózó része a legnagyobb porció. Soha el nem mesélt élmények feszülnek bennem. Magam is keresem az okát, miért tologattam esztendőről esztendőre a téma lezárását, végső formába öntését. Talán azért, mert folyton ágadzik-bogadzik* (Kunkovács 2013: 13).” Kunkovács Lászlóval készített interjút Grozdits Károly, ahol így fogalmaz erről a néprajzkutatásban megjelenő, a paradigmaváltással kapcsolatos módszertani problematikáról: „*Én még találkoztam a népi kultúra, a falusi lét bomlatlan teljességével, a mindenhez értő parasztoemberekkel. Ezt a tartományt és vele együtt az onnan sugárzó, harmóniát adó mindenségképet morzsánként, és mind több fáradságos terepmunkával még ma is lehet gyűjteni* (Grozdits 2016: 29).” Kiállításunk alapkoncepciójában hasonló gondolatokat fogalmaztam meg elindulásként. Kunkovács László művészi hitvallása szerint a kutatók által bemutatott, publikált illusztrációk, fényképfelvételek minőségére és elkészítési körülményeinek, szituációinak természetességére külön figyelmet kell szánni.

A kiállítások bemutatásának sorát *A bárányok nem hallgatnak* című és *A juhtartás és pásztorélet európai öröksége* alcímű kiállítással zárom, melyet Sári Zsolt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzkutató muzeológusa rendezett európai, nemzetközi összefogással és kontextusban. A tárlat összeurópai képet rajzolt a juhtartással kapcsolatos néprajzi kutatásokról, azok kutatástörténeti eredményeiről, gyűjtött tárgyi anyagáról, kiemelt figyelemmel a jelenkutatás fontosságára, a hagyományos gazdálkodási technológiákat leváltó, vagy azok mellett élő modern kulturális elemek bemutatására. „*A projekt célja, hogy a szakma és a laikusok figyelmét*

az európai juhtenyésztés és pásztorkodás felé fordítva elősegítse ennek a közös kulturális örökségnek megismerését és megőrzését. A projekt során megvalósuló nemzetközi kiállítások, kulturális rendezvények, a megszülető oktatási programok és a megjelenő publikációk hozzájárulhatnak a juhászathoz kapcsolódó turizmus fellendítéséhez, támogathatják, sőt erősíthetik a juhtartó területek és társadalmi csoportok identitását, fenntarthatják a pásztorkodáshoz kapcsolódó kulturális és gazdasági tevékenységeket, valamint erősíthetik a témához kapcsolódó művészi és szakmai természetközeli, és együttműködést. Az így megvalósuló programokban nagy hangsúlyt fektetünk a juhászok természet közeli életmódjára, a tájjal való sajátos kapcsolatukra és arra a számos kulturális elemre, melyekben mindezek a jellegzetességek visszatükröződnek úgy, mint a zenében, a szakásvilágban, a viseletben, az építészetben, vagy éppen a táplálkozáskultúrában.” A gondolatokat a kiállításról megjelent kötet előszavában Cseri Miklós és Sári Zsolt fogalmazta meg (Sári 2014: 4).

A József Attila Múzeum *Pásztor nemzedékek* című kiállítása a felsorolt kiállítási és publikált eredményekhez kapcsolódva az Alföld déli részéről, a Kiskunság déli részétől az Alsó-Tisza és Maros mentéig terjedő területről hoz példákat a juhtenyésztés jelenkori meglétére. Kiállításunk alapötletét az a történeti tény adta, hogy a Dél-Alföldön, így Makó vonzáskörzetében is évszázadok óta létező kulturális-gazdasági tényező a pásztorkultúra és a juhtartás (Tóth 2008: 233-234). A 20. század történelmi krízisei és korszakváltásai megnehezítették a hagyományos juhászatok létét, de nem szüntették meg azokat. A juhtartás az 1990 utáni időszakban újabb lendületet kapott. Juhászcsaládok leszármazottai és a juhtenyésztéssel 1990 után kezdő gazdálkodók is művelik az állattenyésztés ezen ágazatát.

A juhászok haszna a gyapjúból, tejből és annak feldolgozásából, a húsból, a tenyészállatok és a bárányok eladásából áll. A Makó környéki juhászok közül többen a merinó mellett a cigája fajtát tenyésztették nagy tejhozama miatt, így sokat tettek a fajta megmaradásáért. A juhtej feldolgozásából jelenleg már kevesen élnek, ha igen, akkor saját családi vállalkozásban, a tej feldolgozása mellett saját maguk értékesítik termékeiket országos gasztronómiai fesztiválokon és mezőgazdasági kiállításokon.

A kiállítás terei

A kiállítás tereit és látogatói útvonalát azon elgondolás szerint alakítottuk ki, hogy érintsük a pásztorsággal kapcsolatos, rájuk jellemző szellemi és tárgyi kulturális elemeket. A juhászok viseletével, használati tárgyival, a táplálkozás és a juhtejfeldolgozás eszközeivel és a pásztorművészeti alkotásokkal kapcsolatban válogattuk a tárlatunkban bemutatott műtárgyakat. A kiállítást kiegészítettük saját készítésű és a juhászoktól begyűjtött archív fotókkal. Két filmet vetítettünk, mindkettőt Ferge Roland készítette. Az egyik alkotás *A cigája* című Szikszai István Lajosról, a másik, az *Alföldi csönd* című Dani János Györgyről szól. A legelőkön és a juhászokkal felvett hanganyagot

a róluk készített és begyűjtött fotókkal együtt vetítettük a kiállításban. Az iskolás korosztály számára gyermekszarkot alakítottunk ki és a gyermekeknek beöltözési lehetőséget is biztosítottunk.

A kiállítás nyitóképében a látogatók találkozhattak a helyi juhászok két képviselőjével, Dani János György bogárzói és Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász életnagyságú fotójával, Dani János György 130 darabos pergőkből, csengőkből és kolompokból álló gyűjteményével. A két juhásztól idézett szövegrészletekkel a kiállításban megjelenő szövegekben találkozhattak a befogadók.

A kiállítási térben szerepeltek a türkevei Finta Múzeum anyagából válogatott, a pásztorokhoz köthető és általuk hordott vagy készített tárgyak is. A pásztorok viseleti darabjaiként kiállítottunk egy nagykun cifraszűrt és egy hímzett subát. Vitrinben mutattuk be a pásztorok használati eszközeit: szőr- és bőrtarisznyákat, egy *kutyagerincet*, egy *kivert*¹ nyelvű karikásostort, egy kovácsolt juhász kampót és szaruból készült ső- és rühzsírtartókat.

A kiállítás következő térbeli egysége a juhászok legfontosabb szerszámáról, a foglalkozás szimbólumává váló juhász kampóról szólt. Egy rézből készült és négy kovácsolt kampót (Nagy Vera 1990a: 411-412) mutattunk be a száraikkal együtt. A kovácsok által készítették közül egyiket a geszti Per József, a másikat a kiskőrösi kovács, Péntek János alkotta (Kunkovács 2013: 86). A falon elhelyezett fényképfelvételeken a 85 esztendőes Dantesz József hódmezővásárhelyi juhász volt látható, aki a *pásztor nemzedékek* legidősebb képviselője.

A kialakított pásztorkunyhó terében elhelyezett műtárgyakat a Börcsök Attila Néprajzi Különgyűjteményből rendeztük be. Itt kapott helyet Börcsök Sándor Csanádalbertiről származó juhász viselete, a táplálkozással és az állattartással kapcsolatos eszközök.

Pásztorviselet

A kiállításban külön egységként foglalkoztunk a pásztorviseletet bemutató műtárgyak ismertetésével és a dél-alföldi pásztorviselet stílusának alakulásával. A juhászok igényeinek kiszolgálásában nagy szerepet játszott Jordán Zsigmond szentesi *magyarszabó*, aki a juházmellénnyel és juhászöltönnyel kapcsolatos megrendeléseket 1949-től 1994-ig terjedő időszakban teljesítette. Dani János György így emlékszik vissza a mesterre: „Jordán Zsigmond (Kunkovács 2013: 58) egy szentesi úri szabó volt. Aki főleg mán a mostani világba pásztoroknak csinált ruhákat, mert akkor divatját vesztötte a más viseletű emberöknek az a magyaros ruha, ami majd úgymond tiltott is volt, de a pusztai népek előszeretettel csináltatták. [...] A pásztorviselet ruháit ő vállalta, csinálta a mellényt, a hozzávaló csizmanadrágot, valamint pantallót, ami szintén zsinórozott volt. Volt, akinek nem bírta a csizma a lábát, ezért pantallót is csinált, de azt is régi zsinórozással. A zakót is, amit magyaros hímzésű zsinórozással volt ellátva, és ezeket

nagyon szerette a család csinálni. A felesége hímözte, a szabó pedig vágta méretre szabottan a zakót, a nadrágot, a pantallót, mög a mellényöket. Legjobban a mellényöknek (T. Knotik 1990: 177)² volt a nagy divatja, mög hát azt kértek legtöbben, a mellényt (Dani János György szóbeli közlése 2015)."

A pásztorok egyik legjelentősebb viseleti darabja a nemesfémek ötvözetéből, ötvösök által készített gombokkal ellátott mellény (Nagy Vera 1990a: 438). A pitykegombokat az idősebb nemzedékektől illetve egymástól vették, cserélték és örökölték. A gombok fajtái, anyaga és száma meghatározta a pásztori rangsorban elfoglalt helyet.

A pásztorviseletnek az 1960-as években bekövetkezett és a jelen korban is zajló változásáról elmondhatjuk, hogy a pásztorok között sokan megőrizték viseletüket. Új darabokat is csináltak, illetve régi darabokat is vásárolnak. Az 1960-as évektől a tévesztés időszakában változott a pásztorviselet hordásának a megítélése. Mára sokan újra gyűjtik és készíttetik a számukra megfelelő, hagyományos viseleti darabokat. Szikszai István Lajos így fogalmaz erről az időszakról: „Kérlek szépen, a pászortársadalomnak ez egy büszkesége a népviselet. Ha belegondolunk a pászortársadalom tartotta meg legjobban a népi eredetet, a hagyományt. Nézzük meg, a hatvanas években a parasztság is eltűnt, népviseletbe, mindenbe eltűnt. Fiatalember voltam, ebbe a kunkalapba vótam, sértőnek nézték, meg buta parasztnak nézték, aki őrizte a hagyományt. De a pászortársadalom megőrizte a hagyományokat. A tévesztéssel elment a hagyomány, mer' aki csizmanadrágba, csizmába, pitykés mellénybe ment föl a piacra, azt már megszótták, hogy buta paraszt. Nézd mög a zsíros parasztját, a kulákját (Szikszai István Lajos szóbeli közlése 2015)!"

Kovácsok, rézművesek és a pásztorművészet képviselői

A kovácsok és rézöntők a juhász kampókat, a csengőket, a kolompokat és a díszes csatokat (Nagy Vera 1990a: 416; 418; 430-431) készítették a pásztorok számára. A már említett geszti és kiskőrösi kovács mellett az edelényi kovácsként és rézöntőként ismert Hodossy család (Kunkovács 2013: 166-167) által készített csengők, kolompok és kampók is elterjedtek az alföldi pásztoroknál.

A pásztorművészet fából készült tárgyai közül borotvatokokat (Nagy Vera 1990b: 444-450), karikásnyeleket, egy faragott juhászalakkal díszített kupakkal ellátott kékkőtartót és egy különleges, végigfaragott juhász kampó szarát mutattunk be, amit Varga István Makó pusztán élt faragó juhászember készített 1984-ben. A juhász kampó szár kivitelezési minősége kivételes tehetségű faragópásztor mutat, későbbi kutatás szükséges a pásztor faragóegyéniesség felkutatásához (Nagy Gábor 2016). A bőrmunkák közül bicskatokat (Markos 1990: 399; 402), kova- és taplótartó erszényeket (Markos 1990: 398) állítottunk ki.

A kiállításunkban kiemelt szerep jutott a dél-alföldi

juhászok közül Dani János Györgynek és Szikszai Istvánnak. A két pászortól kölcsönkapott tárgyak, amelyek családi gyűjteményükben találhatóak, komoly mértékben emelték a tárlatban bemutatandó anyag számát és a kiállítás minőségét.

Dani János György bogárcsói juhász

„Dani János a nevem, juhász családba születtem, 1957. negyedik hó 17-én. Édősapám juhász ember volt, ő is juhászcsaládba született bele, és itt én a hetedik generációs juhász vagyok az írások szerint, mert 1801-ben született egyik ősünk, aki Nagyszebenbe született, és ő is juhászcsaládba született. Ez a dinasztia szakmailag is tovább folytatódott, tehát mindönki idáig juhász volt, reményeim szerint, három fiam van, valamelyik folytatni fogja a dinasztit, bízom benne (Dani János György szóbeli közlése 2015)."

Dani János György híres juhász dinasztia tagja, családjában a juhásztudás sok generáción keresztül öröklődött, édesapja id. Dani János is híres juhász volt. Dani János György tejelő cigája fajtát tart, a tejet családi összefogással feldolgozzák, gomolyát és túró készítenek, amit országos és nemzetközi gasztronómiai fesztiválokon és kiállításokon értékesítenek. A tejelő cigája fajta megőrzésében nagy szerepet játszik a Dani család. A juhász munkásságát több kitüntetéssel is díjazták, 1989-ben miniszteri kitüntetést, 2000-ben Aranykampó díjat, 2006-ban Andrikó István emlékéremet, 2015-ben pedig Aranykoszorús Gazda díjat kapott a Földművelésügyi Minisztériumtól.

Csanádpalotai juhászok

Csanádpalotán felkerestem Szikszai István Lajos és fiát, Szikszai Balázs Istvánt, Kovács Józsefet és Nádudvari Károlyt. A kiállításban a Dani családdal szembeni térben kaptak helyet a csanádpalotai juhászokról készült fényképek felvételei és a hozzájuk tartozó tárgyi emlékek.

Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász így emlékszik vissza a kezdetekre: „Kérlek szépen, 1960-ba' ahogy bevitték a nagyapám birkáját, maradt egy huszonvalahány nagyapámnak, meg nekünk is, mert minden családjának adott Papp öregapám 25 juhót. S hogy '64-be meghalt tata, el kellett adni a birkákat, nem volt háztáji juhász se, nem engedték még akkor, akkor még nagybátyám is tészbe' volt, az se merte vállalni, el kellett adni. A huszonöt birkát eladta apám és vett rajta nővéremnek egy 28-as kishiciklit, a huszonöt birkán. Ez volt '64-bé, de én kisgyereknek is mindig juhász akartam lenni, mert mindig mondtam, hogy még Papp András tatához. [...] Oszkó nagybátyámnál nyaraltam épp, nekem az volt a nyaralás, ha kimehettem nyári szünetbe meg téli szünetbe is. Kaptam nagybátyámtól kilenc éves koromban egy birkát. A Nagy Marisnak a leszármazottját, ez nagyapámnak egy nagyon híres birkája volt a Nagy Maris. Annak a leszármazottját kaptam. Én eztet karácsonykor Nagylakról madzagra kötöttem és hazahoztam. Nádudvari Károly élő tanú rá, ő is sógor, rokonság. Avval kezdtem újra a juhászatot. Azóta foglalkozok vele... (Szikszai István Lajos szóbeli

közlése 2015).”

Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász állománya cigája juhokból áll. Hagyományörző indíttatással tenyésztik és fejlesztik az állományt. Fia, Szikszai Balázs István továbbviszi a juhászságot a családban, így apjával közösen gazdálkodnak és tenyésztik a juhokat. A család a juhok fejését befejezte, a bárányok és a tenyészállatok eladásából él.

Helyszíni gyűjtéseken készült hangfelvétel- és fotóvetítés a kiállításban

A helyszíni gyűjtések alkalmával készített hangfelvételekből válogattam össze interjúrészeket, legelő birkák hangját, füttyült és énekelt pásztordallamokat, a pergők, a csengők és a kolompok megszólalásának hangjait. A gyűjtött archív fotókat az általunk készített fényképfelvételekkel összeszerkesztettük és a hang- és fényképfelvételeket beillesztettük a kiállításba.³

Gyermekszarok és beöltözési lehetőség

Kialakítottunk egy gyermekszarokot is, ahol szalmabálákon ülve egy juhászos játékot játszhattak a gyermekek, juhászkampóval kifoghatták bárányukat a nyájból. Külön lehetőséget adtunk a beöltözésre, kucsmát, kis subát vehettek magukra a betérő gyermekek és juhászkampóval készíthettek fényképet egymásról.

A kutatásban résztvevő juhászok és a kiállítás látogatóinak véleményei

A kiállítás megnyitóján megjelentek azok a juhászok, akikről a tárlat szólt. A bemutatott személyiségek rokoni és gazdasági viszonyban is állnak egymással. A megnyitón a két kiemelt pásztor, Dani János György és Szikszai István Lajos egészalakos fotója fogadta a látogatókat. A fényképfelvétel alanyai a megnyitó alkalmával így nyilatkoztak: *Látod komám, múzeumba kerültünk.* A juhászok családtagjai is látták a kiállítást.

A vendégkönyvbe írt véleményekből közölnék pár példát. 1. *Köszönet az emlék ébresztésért.* 2. *Köszönet – kultúra, hagyomány és művészet találkozása. Életteli, dudaszós, ostorpattogtatós töltődés. Tanít és gyönyörködtet.* 3. *Nagyon tetszett a kiállítás, jól éreztük magunkat! Finom volt a puliszka.* 4. *Nagyon jó volt itt lenni! Bárcsak máskor is el lehetne jönni! Jó volt beöltözni juhásznak.* 5. *Szuper program volt! A gyerekeket alig lehetett hazakönyörögni! A slambuc isteni volt!* 6. *Szép és értékes gyűjtemény. Tetszettek a kolompok és a csengők.* 7. *Köszönjük szépen a tárlatvezetést! Egy új világot ismerhettem meg a kiállítás által, melyről eddig szinte semmit se tudtam.*

Jövőbeli tervek a kutatás folytatásával kapcsolatban

Az Alföld déli részén gazdálkodó, az Alsó-Tisza és a Marosmentipásztorság anyagi és szellemi kultúrájának, származásának, gazdálkodásának, megélhetési stratégiáinak és az állatállomány fajtaváltásainak

kutatása fehér folt a néprajzi kutatásban. A kutatók figyelme a Dunántúlra, Felföldre, a Duna-Tisza közére, az Alföld északi részére: a Nagykunságra és Erdélyre irányult, az Alföld déli területéről kevesebb adat áll a rendelkezésünkre.

A kiállítást megelőző és megalapozó kutatómunkát folytatni kell! A felkeresett juhászok által említett pásztoemberekkel is interjúkat kell készíteni. A dél-alföldi pásztorok kultúrájának, származástörténetének, tárgyalgató népművészetének, viseletének és gyakorlati tudásának, a fajtaváltásokkal kapcsolatban álló megélhetési stratégiák változásainak feltérképezése nem kapott elég figyelmet a néprajzi munkákban. A vizsgálat célja, hogy tanulmányokban, majd önálló kötetben megjelenjenek a dél-alföldi pásztorság részét képező juhászokkal kapcsolatos kutatás eredményei.

IRODALOM

- Bellon, Tibor (1987a): *Nagykunság*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Bellon, Tibor (1987b): *Szolnok megye népművészete*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Bellon, Tibor (1996): *Beklen*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.
- Bellon, Tibor (2001): *A magyar szürkemarha*. Budapest: Timp Kft.
- Bencsik, János (1969): *Pásztorok a Hortobágy északi területén a XVIII. század végétől. Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- Domanovszky, György (1944): *Magyar pásztorművészet*. Budapest: Officina Nyomda és Kiadóvállalat Kft.
- Domanovszky, György (1955): *A két faragó Kapoli*. Budapest: Szikra Nyomda.
- Domanovszky, György (1981): *A magyar nép díszítőművészete I-II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ecsedi, István (1914): *A Hortobágy-pusztai és élete*. Debrecen: Városi Nyomda.
- Ecsedi, István (1927): *Hortobágyi pásztor- és betyárnodák dallamokkal*. Debrecen: Méliusz.
- Fejős, Zoltán (2003): *Ósfoglalkozási képek*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Földes, László (1962): Egy alföldi juhtartó gazdatársaság. In: Néprajzi Értesítő, 44. évf. 27–79. p.
- Földes, László (1982): „A vándorló Erdély”. Történeti-néprajzi vizsgálatok az Erdély-Havasalföld közötti transzhumance-ról. In: *Ethnographia*, 93. évf. 353–389. p.
- Grozdzits, Károly (2016): Városi néprajz, vagy kultúránk legmélyebb rétege? Beszélgetés Kunkovács Lászlóval. In: *Folkmagazin*. 2016/5., 23. évf. 23–29. p.
- Györfly, István (1922): *Nagykunsági Krónika*. Karcag: Alföldi Nyomda.
- Györfly, István (1930): *Magyar népi hímzések. I. A cifraszűr*. Budapest: Kertész Ny.
- Herman, Ottó (1892): A magyar pásztoremberek remeklései. In: *Ethnographia*, 3. évf. 310–321. p.
- Herman, Ottó (1914): *A magyar pásztorok nyelvkinése*. Budapest: Hornyánszky.
- Kunkovács, László (2013): *Pásztoremberek*. Budapest: Cser Kiadó.
- Lengyel, Ágnes (1997): *Pásztorélet és –művészet a Palócföldön*. Balassagyarmat: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Lengyel, Ágnes (2007): *Egy palóc pásztor öröksége. Gyurkó Pál számadókanász faragásai című kiállítás könyvváltozata*. Balassagyarmat: Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet.
- Madarassy, László (1912): *Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon*. Budapest: Kertész József Ny.
- Madarassy, László (1925): *Vészt pásztorok*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya.
- Madarassy, László (1932): *Dunántúli tükrösök*. Budapest: MTA.
- Madarassy, László (1934): *Barna János a fészületfaragó*. Budapest: Magánkiadás.
- Madarassy, László (1935): *Művészkedő magyar pásztorok*. Budapest: Magyar Könyvbarátok.
- Malonyay, Dezső (1911): *A magyar nép művészete. 3. kötet. A balatonvidéki magyar pásztorok művészete*. Budapest: Franklin Társulat.
- Malonyay, Dezső (1922): *A magyar nép művészete. 5. kötet. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe, a palócok művészete*. Budapest: Franklin Társulat.
- Manga, János (1950): *Nógrádi dudások. A Néprajzi Múzeum Füzetek 12*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Manga, János (1954): *Egy dunántúli faragó pásztor*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.
- Manga, János (1971): *Magyar pásztorfaragások*. Budapest: Corvina.
- Markos, Gyöngyi (1990): Börművesség. In: Juhász, Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 381–403. p.
- Nagy Czirok, László (1959): *Pásztorélet a Kiskunságon*. Budapest: Gondolat.
- Nagy Czirok, László (1965): *Betyárélet a Kiskunságon*. Budapest: Magvető.
- Nagy, Gábor (2016): Egy dél-alföldi faragó pásztor művészete: Varga István tótkomlói juhászról. In: Nagy, Gábor (szerk.): *Pásztor nemzedékek. Dél-alföldi pásztorok a 20–21. században. Makói História*. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Makó: József Attila Múzeum, 28–32. p.
- Nagy, Vera (1990a): Faragás. In: Juhász, Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 441–496. p.
- Nagy, Vera (1990b): Fémművesség. In: Juhász, Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 405–439. p.

- Paládi-Kovács, Attila (1965): *A keleti palócok pásztorkodása. Műveltség és Hagyomány*. Debrecen.
- Sáfrány, Zsuzsa (2000): Állattartás-pásztorművészet gyűjtemény. In: Fejős Zoltán (szerk.): *ANéprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 75–96. p.
- Sári, Zsolt (2014): *A bárányok nem hallgatnak. A juhtartás és a pásztorelet európai öröksége*. Skanzen Könyvek. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- Szücs, Sándor (1942): *A régi Sárrét világa*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- Szücs, Sándor (1946): *Pusztai krónika. Rajzok a régi Alföld életéből*. Budapest: Misztótfalusi.
- Szücs, Sándor (1962): *Szól a duda, verbuválnak*. Budapest: Magvető.
- T. Knotik, Márta (1990): Öltözködés, viselet. In: Juhász Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 155-232. p.
- Tálasi, István (1936): *A Kiskunság népi állattartása*. Budapest: Árpád Nyomda.
- Tálasi, István (1977): *Kiskunság*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Tóth Ferenc (2008): Juhtartás. In: Tóth Ferenc (szerk.): *Makó néprajza. Makó Monográfiája 3*. Makó: Bába Kiadó, 233–234. p.

ADATKÖZLŐK

- Dani János György (1957) bogárrói juhász
 Dantesz József (1930) hódmezővásárhelyi juhász
 Elekes Lajos (1964) ópusztaszeri faragópásztor, volt gulyás
 Kis Miklós (1938) székkutasi juhász
 Kovács József (1941) csanádpalotai juhász
 Nádudvari Károly (1937) csanádpalotai juhász
 Szikszai Balázs István (1995) csanádpalotai juhász
 Szikszai István Lajos (1959) csanádpalotai juhász

JEGYZETEK

¹ Műanyag- (kaucsuk – „gócsag”), szaru- és csontberakás elnevezése.

² Kunkovács László fényképén Kiss Balázs mindszei juhász Jordán-féle viseletben.

³ Az összeállítás elérhető a következő internetcímen:
<https://www.youtube.com/watch?v=Sa8J8knc65c>

1. kép: Szikszai István Lajos és Szikszai Balázs István csanádpalotai juhászok, 2015. Nagy Gábor felvétele.

2. kép: Dantesz József hódmezővásárhelyi juhász, 2015. Nagy Gábor felvétele.

3. kép: Dani János György bogárzói juhász Kunkovács Lászlóval, 2016. Nagy Gábor felvétele.

4. kép: Dantesz József bódmezővásárhelyi juhász Esz-klarinéton játszik családjá körében, é. n. Fotó: Dantesz József tulajdona.

5. kép: Szolláth Ferenc bódmezővásárhelyi jubász Jordán Zsigmond által készített jubászmellényben, é. n. Fotó: Szolláth Ferenc tulajdona.

6. kép: Kis Miklós székkutasi jubász kunkalapjával, 2016. Nagy Gábor felvétele.

**“I got to know a new world by the exhibition, which I have almost known nothing about.”
“Shepherd generations – The world of plainsmen.” An exhibition of the József Attila
Museum Makó.**

Gábor Nagy

The study concerns an exhibition of the Makó Museum on the herdsmen and their family traditions across generations in the Southern Plainland of Hungary. The author describes the exhibition rooms' topics, such as the herdsmen's work, costume, tools, decorative art, and two contemporary shepherds as heirs of a traditional culture. Many aspects of this culture, such as herdsmen's family lineage, husbandry, subsistence strategies, and changes of breed preference have been neglected in ethnographic research. The author argues that this topic together with the herdsmen's visual art, costume, and practical knowledge is a highly important area for further research.

Egy városrésznyi érték a Kiséri Napok tükrében

Pintér Zsófia*

* Koszta József Múzeum, Szentés

Kulcsszavak

fesztivál
ünnep
néprajz

festival
celebration
ethnography

Absztrakt

A fesztiválok, ünnepek ritka, rövid ideig tartó események, melyek összekötik a múltat, a jelent és a jövőt, áttörnek az idő és történelem linearitásán. Érdemes vizsgálat alá vetni, hogy mi is áll egy-egy ünnep háttérében: mióta létezik, milyen hatást is gyakorol az emberre, illetve a társadalomra? Miért és mikor jelennek meg a fesztiválok? Miért olyan híresek és sikeresek, látogatottak? A kutatásom célja, hogy feltárjam egy „kitalált tradíció” történelmét és jelenét egy kijelölt térség (Szentés – Kisér) kapcsán. Doktori értekezésemben bemutatom a fesztiválok történeti és társadalomtörténeti aspektusait, az eseményeket egyéni és közösségi szempontból is vizsgálom. Kutatóként kíváncsi vagyok a fesztivál értelmére is: miért különleges? Mennyire strukturált az idő és a tér? Melyek a közösség szerepei? Kik a szervezők és a résztvevők? Ad-e a fesztivál identitást a résztvevőknek? Melyek a fesztivál szimbólumai? Az ünnepekhez hozzátartozik a rítus, a hagyomány, az idő-, és térhasználat, a kapcsolatok a résztvevők és megfigyelők között, valamint a fesztivál előkészítési és kivitelezési munkálatainak megfigyelése. A fesztiválok időt és helyet biztosítanak arra, hogy a résztvevők reflektáljanak az őket körülvevő világra, vagy épp kiszakadjanak abból és kifejezzék közösséghez tartozásukat vagy éppen különállásukat. A határok lazasága az emberek saját életének tükré lehet, s a folyamatos változáshoz való igény kifejeződése. A fesztiválok fontos eseményei az évek, melyeken a helyi közösség felmutathatja a státuszát és hovatartozását a városban belül. Többféle jelentést hordoznak, melyek egyfelől ünneplik a normálistól eltérőt, másrészlől viszont kiemelik a helyi értékeket. Egy egyedi témára fókuszálva az ünnepek a saját helyszínüket emelik ki – ez lehet a környék, vagy a város is. A már meglévő kötelek erősítése mellett a rendezvények arra szolgálnak, hogy életre keltsék a közös múltat, üzenetet közvetítsenek a közösség és az azt körülvevő világ számára, hogy kijelöljék az adott csoport határait.

Kutatásom célja egy városrész értékeinek feltárása a szentesi Kiséri Napok (1985–2013) elemző bemutatásán keresztül. Az egyén és a társadalom szintjén vizsgálom a fesztivál jelentését, térszerkezetét, időhasználatát, résztvevőit, szervezőit és szimbólumait a létrehozásától fénykorán át egészen a megszűnéséig. Az esemény társadalmi és társadalomtörténeti jelentésével, közösségépítő, identitásépítő, konfliktusfeloldó szerepével foglalkozom.

Közel áll hozzám az ünnepkutatás témaköre, mivel az ünnep definíciója is tartalmazza, hogy különleges alkalomról van szó, amire mindenki odafigyel, és akár egész évben vár. Természetesen sokan nem gondolkodnak el azon, hogy mi is áll egy-egy ünnep háttérében: mióta létezik, milyen hatást is gyakorol az emberre, illetve a társadalomra. Néprajzkutatóként nagyon érdekesnek találom ezt a folyamatot, illetve az ünnepek kialakulását. Vizsgálatom során kiemelt hangsúlyt kap egy kitalált hagyománynak számító megalkotott lokális ünnep, a Kiséri Napok, amit még a rendszerváltás előtt hoztak létre. Az idő és a tér vizsgálata két alappontja a kutatásomnak, mely kiegészül az aktuális szimbólumok elemzésével. A rendezvény társadalmi szerepét tanulmányozom mind az egyén, mind pedig a közösség szemszögéből. Érdekelnek az emberi kapcsolatok, a mikro- és makroközösségek viszonyai.

fontosnak tartom e témával foglalkozni, hiszen eddig nem készült összefoglaló írásos munka erről az értékeket közvetítő és átadó fesztiválról. Kutatásaim során a Kiséri Napok értékhozására és eltűnésének miértjére voltam kíváncsi.

A szentesi kitalált ünnepek tudományos kutatását 2011-ben kezdtem meg. Nem volt számomra ismeretlen ez a téma, hiszen kisgyerekkorom óta évről évre résztvevője voltam az eseményeknek. 2011 nyarán, a X. Nemzetközi Diákszeminarium keretein belül kezdtem el kutatóként megfigyelni a térhasználatot. A kutatás során adatgyűjtésemnek négy módszere volt: az interjúzás, a szabad beszélgetés, a megfigyelés és vizuális dokumentumok, források rögzítése (fényképezés, rajzolás). A Kiséri Napok esetében a változó helyszínt követtem nyomon a kezdetektől (1985) az ünnep eltűnéséig, azaz napjainkig. Kíváncsi voltam, hogyan épül fel egy városrészi rendezvény, mikor tartják, mennyi ideig tart és a szervezésre mennyi időt fordítanak. A társadalmi szerepekkel is foglalkoztam, interjúkat készítettem a szervezőkkel, a résztvevőkkel és a városrész lakóival. Figyelmet fordítottam a résztvevők életkorára, csoportalkotásaira, illetve motivációira is. A szimbólumok és értékek vizsgálata szintén fontos volt, hiszen ezek révén akarták biztosítani a szervezők, hogy a városrész történeti múltja ne merüljön feledésbe.

Hogy miért Szentés? Saját magam is szentesi lévén, 1985. szeptember 28. és október 5. között a Hazafias

Népfront IV. körzeti bizottsága rendezte meg az első alkalommal a Kiséri Napok '85 elnevezésű programsorozatát (SzentésInfo 2017). A helyszínül szolgáló városrész nevét viselő rendezvény Dömsödi Mihály főszervező ötlete alapján jött létre. Az egykori '48-as Kör helyén (Sáfrán Mihály utca 31.) gyűltek össze a városrész lakosai egészen addig, amíg meg nem épült az 1980-as években a Nagyörvény utcai orvosi rendelő és annak az emeletén ki nem alakítottak egy közösségi termet. A Hazafias Népfrontnak az oszlopos tagja volt Dömsödi Mihály és felesége, Dömsödi Teréz is, aki később az újjáélesztett hagyomány főszervezője lett. A kiséri városrésznek volt klubhelyisége, ezért azt választották az első rendezvény helyszínéül: az Idősek Klubja 1985-ben készült el, s ennek az udvarában rendezték meg az első Kiséri Napokat 1985 őszén. 1987-ben szintén ugyanez volt az esemény helyszíne és időpontja, itt azonban már nemcsak Dömsödi Mihály, hanem Dömsödi Teréz is részt vett a szervezésben. A Népfront feloszlásával (1990) szünet következett. Az egykori tagok egy része azonban tovább folytatta kulturális munkáját a régi iroda helyén: tovább vitték a Népfront szellemiségét, *Városi Visszhang* címen saját újságot szerkesztettek, közösségi programokat szerveztek, vendégeket hívtak meg.

A rendszerváltás utáni hosszabb szünet után 1997-ben szervezték meg újból a Kiséri Napokat a városban. Akkoriban még egy kocsiszínpadon léptek fel a fellépők. Az idő gyorsan telt, s a fesztivál évről évre sokat fejlődött: a legmodernebb technikát és több tucat fellépőt biztosítva a többezres közönség számára. 2002-től a kiséri székhelyű Mosolygósabb Régióért Kulturális Közhasznú Egyesület vette át a kulturális nagyrendezvény szervezését. A rendezvény finanszírozását önkormányzati támogatásokból és helyi szponzorok adományából oldották meg. Céljuk a közös történeti és kulturális értékek feltárása, a fiatalok kulturális, szellemi fejlődésének támogatása, a régió népi, kulturális és gasztronómiai hagyományainak ápolása lett.

A fesztivál – a közönség szórakoztatásán túl – minden évben beemelt egy-egy elemet a helység épített örökségéből. A rendezvény a kezdetektől igyekezett hangsúlyozni a városrész néprajzi és helytörténeti értékeit. A sport- és kultúrprogramokon kívül már a legelső rendezvényen hirdettek helytörténeti versenyt a közös múlt és értékek tudatosítása céljából. Szentés akkori IV. kerületének, a Kisér történelmének és elnevezésének megismerésekor Szentés földrajzi helyzetével kell tisztában lennünk. „A folyók szabályozása előtt Szentés különösen ki volt szolgáltatva a Tisza és a határbeli folyók, patakok, erek vízjárásainak... Idős emberek szájából nemegyszer hallottam, akik őseik elbeszélései szerint adták tovább, hogy régen, a szabályozás előtt, árvíz idején összeszakadt a Tisza a Kurcával, és mindenütt sík víz volt, ameddig a szem ellátott” (Szentés Kincsei 2017) – írja Zsíros Katalin *Szentés földrajzi nevei* (Zsíros 1990) című tanulmányában. Barta László tanulmányából (Barta-Páhi 1980) tudjuk, hogy Szentés központja mocsaras terület volt, ami elválasztotta a két nagy városrészt, az Alsópártot és a Felsőpártot, s ehhez

viszonyították az utcák elhelyezését is. A földrajzi nevek, mint például a Kurca, a Kiság, a Nagyg, a Kisér és a Görgös erek mind-mind a terület vizekkel való átszövéséről tesznek tanúbizonyságot. A Kisér utca és a Kisér neve pedig onnan ered, hogy volt egy kisebb ér, ami elvezette a vizet lefelé, a Kurca felé. Mélyebb kanálist csináltak, és az utcák mellett mély árkok voltak. Az ereket itt összegyűjtötték és kifolyatták a Kurcába (Bartha-Páhi 1980).

A Kisérben egyszerű és szegény emberek laktak, kubikosok, akiknek a családja élt itthon, ők pedig kubikmunkára mentek. Kisiparosok, kiskereskedők és kisgazdák is éltek itt. A kisgazdák 20-30 kataszteri hold földdel és egy tanyával rendelkeztek. A régi rend szerint az öregek éltek a városi lakásban, s ők nevelték az unokákat, mert a gyerekek az iskolába általában a városból jártak; a fiatalok pedig kint laktak a tanyán. Egy kisgazda társadalmi réteg is élt a Kisérben. A nagy társadalmi mozgással, mely elsősorban 1945 és 1950 között zajlott le, sokan elvesztették az egzisztenciájukat: a kiskereskedők, a kisiparosok arra kényszerültek, hogy gyárvárosokba költözzenek, s helyükre szegény emberek kerültek. Manapság teljesen vegyes a Kisér lakossága, mind az emberek foglalkozását és anyagi helyzetét illetően, mind pedig vallási értelemben. Régen sok egyforma kis parasztház volt: az utcára két kisablakkal néző alacsony épületek. Ma már megváltozott a városkép, több új ház épült. A polgári házak nagy részét is felváltották a magas, kétszintes épületek.

A Kiséri Napok rendezvénysorozata igyekezett a városrész egységét és közösségét erősíteni, melyre büszkék voltak az ott lakók. Kiséri kutatásom során az interjúk és a megfigyelések alapján elmondhatom, hogy van "Kisér-tudat". Az ott születettek "igazi kisérinek" vallották magukat. Tapasztalataim alapján a később beköltözőket is szívesen fogadta és fogadja ma is a városrész, hiszen egy barátságos, csendes és nyugodt lakóközösség tárult fel előttem. A helyiek szerint a Kisér kitüntetett pontjai az óvodák, a templom, az orvosi rendelő, a patika és a Farkas Antal utca, mint egyfajta fő utca. Ez az ún. „kiséri központ”, ahol a Kiséri Napok nevű városrészi rendezvényt rendezték. A résztvevőktől szerzett adataim vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy elsősorban az idősebbek és a kisgyermekes családok vettek részt a rendezvényen. A fiatalok a 2000-es évek végétől már nem érezték magukénak az eseményt. Ez köszönhető egyfelől az országos hírű fellépők elmaradásának, másrészt a központban található egyéb szórakozási lehetőségeknek is.

A kiséri fesztivál időhasználata nagyon vegyesen alakult. A kezdeti egyhetes időtartam egyre zsugorodott, míg 2011-ben már csak kétnapos volt a programsorozat, majd 2012-ben ismét egy héten át várták a programok az érdeklődőket. Egy adott éven belül a dátum is gyakran változott – a szervező elmondása szerint – az időjárás és a szervezési nehézségek okán. Tartottak Kiséri Napokat májustól kezdődően októberrel bezárólag. 2013 májusában igaz egyhetes, azonban szegényebb és intézményekhez

kötöttebb programokkal várták a lakosokat, 2014-ben pedig már nem rendezték meg a fesztivált.

A rendezők törekvése volt, hogy az egész város figyelmét felkeltsék és egyfajta városrészi egységbe és életmódba engedjenek betekintést a látogatóknak. A kiséri városrész múltjának megismertetésével a szervezők szerettek volna a valahova tartozás élményével szolgálni az arra fogékony lakosok számára. A történelem és a kulturális javak ismerete a műveltség része, emiatt tartom fontosnak kiemelni e rendezvény értékmegőrző és hagyományörző/átadó funkcióját.

A fesztivál egyik alapgondolata az egykori kiséri sólerakodóhely emlékének megőrzéséből ered. Az 1330-as években a Lőrincz utca helyén pakolták le a sószállítmányokat. A falu neve Sajt (Saath) volt, amely régen sót jelentett. Valószínű, a Kontra-tó partján, a Bánomhát mellett épült fel. Az I. Sófesztivál ötlete tehát ebből a helytörténeti tényből eredeztethető. „Kedvenc sótartóink” címmel nyílt időszaki kiállítás a központban elhelyezkedő Helyőrségi Klubban (Ady Endre utca). A kiállítás mellett sós sütemények készítésével és aszfalt-rajzversennyel is felhívták erre a tényre az emberek figyelmét. E két alapgondolat mellett egy harmadik, a város utcákra osztásának évfordulója is megihlette a szervezőket. Az 1730-as években még csak házsámok voltak, majd 1895-ben kezdtek utcákra osztani a városrészeket. A ma is érvényben lévő utcaelnevezések többsége 1906-07-es eredetű. A százéves utcákra emlékezve megrendezték az utcák vetélkedőjét, mely nagy sikert aratott. A sóból készült díszlet mögött az előző évekhez hasonló, minden korosztálynak szóló színes programokat láthattak az érdeklődők.

A főszervező elmondása szerint városrészi rendezvényként a Kiséri Napok, korai indulása és gyors felívelése miatt csodálatot és irigységet egyaránt kiváltott a városban. Iskolát is teremtett a később kinövő városi nagyrendezvények számára, ezért sosem lett összárosi érdek a megszervezése. Az önkormányzat évről évre kevesebb támogatást nyújtott, a 2010-es évekre ennek a mértéke nagyon jelképes lett. A szervező egyesület mindig saját erőből készített pályázatokat, keresett támogatókat - ezzel magyarázható a sokrétűség és a csúszkáló dátumok. A szorító körülmények miatt változott a rendezvény jellege, s ha lehet, az eddigi mondanivalója egyre inkább hangsúlyosabbá vált, mi szerint a helyieknek össze kell tartani, közösen megőrizni és átadni az utókornak a néprajzi és helytörténeti értékeket.

A Kiséri Napok szervezői nyíltan fejlesztették a városrészi identitástudatát. Egy-egy szimbólum használata összekötötte a használót a közösségével, a társadalmával és a kultúrája egészével, a múlttal és a jövővel.

A rendezvény logóját Berkecz István helyi festőművész, grafikus, marketing szakember készítette. Teljesen szabad kezet kapott a fesztivál szervezőitől, s nagyon találóan megfogta a lényegét. A logón látható régi

mezővárosi jelleget hordozó „parasztház” az utóbbi évekig az Árpád utcában állt, jellegzetes városrészi épület volt. A ház nádtető, mely a folyók (Kurca, Kis Ér, Tisza) közelségére, illetve a halászatra utal. Szintén ezt erősíti a kép jobb oldalán található nádszál is. A ház felett fekete madarak (rigók) szállnak a napsütésben. A logón megelevenedik a Kisér múltja, a dél-alföldi kis települések egykori hangulata. A logó az ünnep újjáélesztése után a harmadik rendezvényre (1999) készült el.

2010-ben a fő attrakció a talicskadíszítés és a kakasszépségsverseny volt. A Kisér legszebb kakasának megkeresésével a honi háziállattartás hanyatló helyzetére akarták felhívni a figyelmet és egyúttal ösztönözni mindenkit, hogy tartson haszonállatot, amennyiben ezt a környezete lehetővé teszi. A másik verseny az alföldi városok kialakulására hívta fel a szentesiek figyelmét. A kubikosok fáradságos munkája a folyószabályozásoknál, vasútépítésnél volt meghatározó. Róluk emlékeztek meg talicskáik díszítésével a résztvevők és a talicska kiállítás megtekintői. A kubikos talicskák két csoportban sorakoztak fel: láthattuk a hagyományos, eredeti kubikos munkaeszközöket korabeli szerszámokkal, és a mai kor talicskáit modern, egyéni ötlet szerint virággal, terméssel feldíszítve. A talicska díszítésének folyamatát remek családi, közösségi programnak vélték a rendezők, akiknek ezzel a városrész egyedi módon való bemutatása is a célja volt.

Egy látványos módja a helyi szimbólumalkotásnak és megerősítésnek a szobrok és az emlékművek állítása. Ezek mutatják azokat az értékeket, melyek fontosak voltak az egykori és a mostani lakosok számára is. Emlékművek több célból jöhetnek létre: kiemelkedő nemzeti hősökre való emlékezésképp, nemzeti politikusok iránti tiszteletből, írók, háborús hősök megbecsüléséből. A szentesi Kiséren belül a Bánomhátú Temetőben álló Szent Vendel szobrot lehet kiemelni, s egy háborús hősi emlékü szintén itt található. Az épített örökség szempontjából szintén fontos még az egykori Piti malom; Csúcs Ferenc szobrászművész és Óze Lajos színész szülőháza; valamint a Kisér „főutcáján” a Farkas Antal utcán álló kút. A városi kultúrán alapuló folklór megtestesítői ezek. A folklór, a folklorizmus a nemzeti identitás megalkotásának alapja, melyek mögött állhatnak helyi összefogó szervezetek is.

A 2007-es Kiséri Napok üzenete az volt, hogy fontos és hasznos tudni azokról az értékekről, amelyek mellett minden nap elmegy a helyi ember. Ezért is indult az esemény a temetőben található Szent Vendel szobornál, melyet az alsópárti és a kiséri hívek emeltek 1867-ben. Elsőként a határban állt, majd 1883-ban áthelyezték a mostani helyére. A szobor alkotója nem ismert, de ez a legrégebbi kiséri műalkotás, amely fennmaradt. Szintén megemlékeztek a jelenlévők a Lakos József Baráti Társaság által emelt Huszár Emlékhelynél az 1944. október 8-án elesett szentesi huszárokról. Az emlékhely szintén a 150 éves temetőben található, s dombja köré 1867-ben temetkeztek először.

A fesztiválok fontos alkalmak lehetnek a politikai hatalom manifesztálódásának, ahol demonstrálják a kapcsolatot a hatóságok és a résztvevők között. A rendezvényeken létrejövő információcsere egy fajtája lehet a különböző nemzetek meghívása, közreműködése. A Mosolygósabb Régióért Egyesület 2002-től törekedett a nemzetközi kapcsolatok keresésére és építésére más egyesületekkel. Meghívták a Kiséri Napokra a romániai Bihar megyei magyarokat illetve az újszentesi testvérvárosunkban élőket. 2001-ben az ő tiszteletükre egy emlékfát és táblát is felállítottak a Kiséri Napok helyszínén, a Farkas Antal és a Nagyörvény utca találkozásánál. A szervező elmondása szerint azért nem folytatódott az egy-két évet megélt kezdeményezés, mert a határon túli magyarok részéről nem volt politikai érdek a részvétel, a szervezői oldalról pedig hiányzott az anyagi forrás ahhoz, hogy rendszeresen ápolni tudják a kapcsolatot.

A fesztiválok művészi átszervezései a mindennapi élet struktúráinak és formáinak. Újraalkotnak és kiemelnek kapcsolatokat – melyek a hétköznapiakban elfelejtődtek – hogy egy különálló világot hozzanak létre annak saját szabályaival és személyes elvárásaival, melybe bevonják a hivatalos és nem hivatalos intézményeket is. Annak ellenére, hogy a rendezvények a jelenben zajlanak, mégis egy különleges, kitüntetett időben játszódnak le, mely egy folytonos kollektív törekvés, ahol a múltra való emlékezés jelenbeli megnyilvánulásai jövőbeli elvárásokat is megfogalmazhatnak. Az emberek gyakran azonosítják a fesztiválokat a fokozott ital- és ételfogyasztáson túl a boldogsággal, a szabadsággal és az ünneplés szükségességével. Az ilyen rendezvények aktív részvételt igényelnek a szimbólumok átéléséhez, ugyanis ilyenkor az egyes csoportok tulajdonképpen saját magukat ünneplik. A fesztiválok és különleges események úgy erősítik meg a társadalmi és kulturális identitást, hogy egységet és bizalmat kínálnak a résztvevő közösség minden tagjának (Nyíri 1975: 138–152). Épp emiatt kap nagy szerepet a hagyomány, mely a régi és az új összekapcsolása egy folytatódó, véget nem érő kreatív folyamat.

A kisebb lokális közösségeknek szükségük van az összetartozás érzésére, s ezt igyekeznek erősíteni különböző rendezvényekkel: a legfontosabb ünnepekké váltak a falunapok és a városi, városrészi fesztiválok. A zenei, a folklór, a sport és a gasztronómiai ünnepek a mai napig szinte az összes magyarországi településen jelen vannak (Csapó-Füreder-Sári 2008: 50).

Dolgozatomban a fesztiválkutatás témakörén belül eddig a Kiséri Napok történeti és modern aspektusaival foglalkoztam. Az ünnepekhez hozzátartozik a rítus, a hagyomány, az idő-, és térhasználat, a kapcsolatok a résztvevők és megfigyelők között, valamint a fesztivál előkészítési és kivitelezési munkálatainak megfigyelése. A fesztiválok időt és helyet biztosítanak arra, hogy a résztvevők reflektáljanak az őket körülvevő világra, vagy épp kiszakadjanak abból és kifejezzék közösséghez tartozásukat vagy éppen különállásukat. A határok lazasága az emberek saját életének

tükre lehet, s a folyamatos változáshoz való igény kifejeződése. A fesztiválok fontos eseményei az évnak, melyeken a helyi közösség felmutathatja a státuszát és hovatartozását a városon belül. Többféle jelentést hordoznak, melyek egyfelől ünneplik a normálistól eltérőt, másrészt viszont kiemelik a helyi értékeket. Egy egyedi témára fókuszálva az ünnepek a saját helyszínüket emelik ki – ez lehet a környék, vagy a város is. A már meglévő kötelek erősítése mellett a rendezvények arra szolgálnak, hogy életre keltsék a közös múltat, üzenetet közvetítsenek a közösség és az azt körülvevő világ számára, hogy kijelöljék az adott csoport határait. A Kiséri Napok megszűnése nem jelenti a városrész kulturális és közösségi igényeinek elhalását, csupán más formákban való túl- és továbbélését.

IRODALOM

- Barta, László – Páhi, Ferenc (1980): Szentés utcanevei. Csongrád Megyei Könyv-tá-ri Füzetek 12. Szeged: Somogyi-könyvár.
- Csapó, Katalin – Füreder, Balázs – Sári, Zsolt (2008): Reneszánsz ételek – Ételek reneszánsza. Budapest: HVG Press Kft.
- Nyíri, Tamás (1975): Homo festivus. In: Szennay András (szerk.): Régi és új a liturgia világából. Budapest: Szent István Társulat. 138 – 152. p.
- Zsíros, Katalin (1990): Szentés földrajzi nevei. Szentés: Szentés Város Tanácsa VB.

ONLINE FORRASOK

- Harmincöt éve épült az iskola (é.n.). In: Szentési Élet. Elérhető: http://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2005/39_0930/07.htm Letöltés időpontja: 2017.03.17.
- Telephelyeink (é.n.). In: Szentés Város Gondozási Központja. Elérhető: <http://www.gondozasikozpontoszentes.hu/telephelyeink.html> Letöltés időpontja: 2017.03.17.
- Erdélyi, Erzsébet: Utcánévadási szokások az Alföldön a XIX. század közepén. In: Barangolás Szentés kincsei között. Elérhető: <http://www.szenteskincsei.gportal.hu/gindex.php?pg=35351413&nid=6360534> Letöltés időpontja: 2017.03.17.
- Szentési Élet. In: E-Könyvtár Szentés Digitális Helytörténeti Gyűjtemény. Elérhető: <http://host-179-1.opticon.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=1&docID=36483&limit=10> Letöltés időpontja: 2017.03.17.

1. kép: Kiséri Napok, Szentes, 2013. Pintér Zsófia felvétele.

2. kép: Talicskaszépségverseny, Kiséri Napok, Szentes, 2011. Városi Visszhang felvétele.

The Kiséri Napok Festival from the Aspect of Local Heritage

Zsófia Pintér

Feasts and celebrations are rare, short termed opportunities. They bring the past, the present and the future together. The celebrations break the linearity of time: history and here and now are presented at the same time. Quantitative and qualitative abundance is specific - wealth, good mood, wide norms and limits are typical at a time of a festival. How do festivals look like? Do they have continuity with the past? How their timing methods look like? How important is the time for the participants and for the organizers? Why do festivals appear? Why are they famous and fully visited?

The aim of my research is to present the lifetime of an 'invented tradition' in an exact area (Kisér, Szentes, Hungary). I examine the historic and social historic role of the festivals. I analyse the events from personal, individual points of views and from communal, public aspects as well. As a researcher I want to know what the meaning of the festival is. Why is it special? How structured the time and the space is? What is the role of the community? Who are the organizers and the participants? Why? Does the festival give identity to the people? What are the symbols of the festival?

I would say that the festivals give time and space for the participants to react to the world that surrounds them. They can get away or rather show their interests in creating groups and communities. Festivals can strengthen the connections that already exists. They help to relive the past and transmit a message between the audience and the society.

A kápolna és azon túl. Egy kiállítás születésének körülményei

Tóth Antal*

* Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark, Ópusztaszer

Kulcsszavak

skanzen
temetkezés
néprajz

open-air museum
burial
ethnography

Absztrakt

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményében az első porták épületei 1979-ben nőttek ki a földből. A skanzen fejlesztési tervei között már a '90-es években megfogalmazódott egy szakrális tér kialakításnak igénye, mely végül 2015-ben valósult meg egy határokon átnyúló pályázatnak köszönhetően.

A létrejött új részegység egy kápolnát (melyet eredetileg a Pallavicini-család építtetett 1850-ben), egy 14 stációból álló kálváriát, egy katolikus és egy református temetőrészletet, egy út menti keresztet és két szent szobrot mutat be. Több szempontot is figyelembe kellett vennünk a szakrális tér létrehozása során: a 20. század első felének temetkezési szokásait, a sírkövek különböző anyagát, formáit, feliratait és színét. Mára a temetőkultúra olyan komoly változáson ment keresztül, hogy a legtöbb látogató a bemutatott jelenségeket nem képes érzékelni, értelmezni. A probléma feloldásaként teremőrök segítik a látogatót az egykori temetkezési kultúra megismerésében, megértésében.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményében (skanzen) az első porták épületei 1979-ben nőttek ki a földből. Lakóházak, közösségi épületek, majd bennük – jórészt a két világháború közötti időszakot idéző – enteriőrök kerültek kialakításra. Bár már ezekben is tetten érhető az egykor itt élők vallásos életének lenyomata, a család felekezeti hovatartozása, egészen a közelmúltig a vallásosság a skanzenben igen visszafogottan jelent meg.

A skanzen fejlesztési tervei között már a '90-es években megfogalmazódott egy szakrális tér kialakításnak igénye. A szegedi Móra Ferenc Múzeum illetékes szakemberei a Pallavicini család anyási majorjában egykor állt kápolnáját javasolták rekonstrukcióként felépíteni. A kápolna eredeti terveit sikerült a múzeumnak Bécsből megszerezni, amely az egyik legfontosabb forrásként szolgált az akkori, majd a későbbi rekonstrukciós tervekhez is. Az épület helyét a skanzenben a szentes-dónáti szélmalommal szemben jelölték ki. Ünnepeles keretek között 1995. augusztus 20-án megtörtént az alapkövetétel, majd az építési költségek fedezésére gyűjtés indult. Az időközben elkészített költségkalkuláció, illetve az adakozók csekély száma a 2000-es évek elejére egyértelművé tette, hogy a terv rövidtávon nem tud megvalósulni.

Jóval később, 2011-ben egy magyar-román határon

átnyúló pályázat biztosította végül az anyagi forrást a megvalósításhoz. Ennek előkészítésében kaptam a feladatot, hogy tegyek javaslatot az Emlékparkban megvalósítandó tartalmi elemekre. Ekkor újra áttekintve a körülményeket és a lehetőségeket, a kápolna tekintetében megerősítettem a korábbi tervet az alábbi szempontok figyelembevételével:

-Méreteiben, külső képében illeszkedjen a skanzenhez

-Legyen kötődése az Emlékparkhoz¹

-Legyen alkalmas családi események (pl. keresztelők, egyházi esküvők), illetve szentmisék megtartására

-Az adott pályázat pénzügyi és időbeni keretein belül legyen megvalósítható, a régészeti feltárástól az épület felépítésén át a teljes berendezésig és az épület környezetének kialakításáig

-Lehetőség szerint ne egy ma is álló és élő közösséget szolgáló templom másolatát telepítsük

Már a korábbi tervek is számoltak temetőrészlet és kálvária telepítésével – konkrét javaslat, telepítési terv azonban nem fogalmazódott meg –, de nem szerepelt közöttük út menti kereszt, illetve szentek szobrainak felállítása. Az egyeztetések után az a döntés született, hogy a pályázat keretei között fel kívánjuk építeni eredeti formájában a Pallavicini kápolnát², egy 14

stációból álló kálváriát, egy katolikus és egy református temetőrészletet, egy út menti keresztet és két szobrot.

1.kép: A rekonstruált kápolna, előtérben a református temetőrészlettel, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

Ez utóbbiak telepítésénél kiemelten fontos volt a közösség kötődése az eredeti helyén álló szakrális kisépítményhez, így csak a másolatban történő megjelenítés jöhetett szóba. Szintén alapvető volt, hogy az út menti kereszt és a szobrok úgy kerüljenek elhelyezésre, hogy logikus, értelmezhető legyen a bemutatás helye is.³ Az említett szempontok miatt voltunk kénytelenek egyelőre lemondani az egykor jellegzetes viharharangok telepítéséről, vagy egy igen ritka Vasas Szent Péter szobor felállításáról.

A 2011 végére elkészült rekonstrukciós terv első változata továbbra is a malommal szemben jelölte ki a kápolna helyét, amelyben változást Murka István építész-tervező belépése hozott. Javaslatát elfogadva, az épület a skanzen „főutcájának” végére, a gépgyűjtemény korábbi helyére került. Ezen a helyszínen alakítottuk ki azt a szakrális központot, amely a megvalósuló fő elemeket magában foglalja.

Néprajzkutatóként a legtöbb, legösszetettebb feladatot számomra a két temetőrészlet kialakítása adta, így itt ennek a munkának részletesebb bemutatására vállalkozom. Az indulást a temetőkultúrával foglalkozó irodalom áttekintése jelentette, első sorban Kunt Ernő munkái (Kunt 1983), illetve egy magyar és külföldi temetőkultúrát bemutató tanulmánykötet (Seléndy 1972). Emellett a környék temetőinek felkeresése, a megfelelő sírjelek felkutatása adott kezdetben feladatot.

A temetőjárások során kiderült, hogy a kisebb települések a mai napig ragaszkodnak ezekhez az emlékekhez. Bár mindig olyan sírjelek átadását kértük, javasoltuk, amelyek a temető elhagyott, gondozatlan részén álltak, az áttelepítésre általában nem voltak nyitottak a helyiek. Ez a körülmény a mi feladatunkat nehezítette ugyan, azonban azt is mutatta, hogy a helyi közösség továbbra is értéknek tekint ezekre a sírjelekre, még ha jelenleg megfelelő körülményeket nem is tudnak biztosítani számukra.

A temető területét a most épült kápolna és a vasútállomás épülete között jelöltük ki. Mivel a telepítési tervekben szerepel az állomáshoz kapcsolódóan egy gabonatarló építése is, a temetőt határoló lícium sort úgy ültettük, hogy később ez az épület helyet kaphasson. Kétszer tizenöt sírjel bemutatásával alakítottuk ki a katolikus és a református részeket, a terület hátsó részére pedig tájfajta gyümölcsfákat telepítettünk, ezzel jelezve a még nem használt temetőrészek hagyományos hasznosítását.

Mára feledésbe merültek azok az íratlan szabályok, amelyek alapján az egykori sírjelek készültek. Nem csak a tájra jellemző formák lehetnek érdekesek, hiszen a formai jegyek utaltak az elhunyt korára, nemére, társadalmi helyzetére is. Áruklódó volt a sírjel színe, de a rajta elhelyezett díszítés éppen úgy, mint a felirat vagy a sírvers.

A skanzenben kialakított temetőrészletek már azt az időszakot tükrözik, amikor a zárt paraszti közösségek felbomlása a temetőkultúrát is elérte. A sírjelek anyaga, kialakítása, díszítménye differenciálódik, ugyanakkor számos apró jel továbbra is utal a közösség szokásrendszerére, a családnak a közösségben elfoglalt helyére.

Katolikus temetőrészlet

Elhelyezésében a felekezeti összetartozás, a kálvária és a katolikus kriptakápolna közvetlen közelsége mutatkozik meg. A kő és műkő sírjelek Csongrádról, a Kétemető utcai temetőből, illetve Szegedről, a korábban felszámolt Gyevi temetőből⁴ tisztítás és restaurálás után kerültek ide. A fakeresztek a kisteleki temetőben megmaradt sírjelekről készített másolatok.

A sírhantok között járva látható, hogy amint az élőknél, úgy a „holtak falujában” is tükröződik a család befolyásossága, anyagi helyzete. A sírhely elhelyezkedése a temetőben (pl. út menti, első sor), a sírhely mérete; a sírjel anyaga, nagysága, díszítettsége mind-mind a család, az elhunyt személy rangját is mutatja. Ez megjelenik a sírra telepített növényzetben is. Ugyanakkor számos más körülmény is közrejátszhatott abban, hogy milyen sírkereszt került a hantra. A hagyománytisztelet által, vagy éppen egy korábbi, már féltetett sírjel újrafaragásával egészen archaikus formák is megőrződtek. Ilyen az első sorban található szív alakú kereszt is.

2.kép: A katolikus temetőrészlet, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

A fentiek alapján számos szempontot figyelembe kellett venni a temetőrészlet kialakításakor. Ezek közül a leghangsúlyosabbak:

-Frekvenciált helyekre kellett kerülni a módosabb, befolyásosabb családokhoz kötődő sírhelyeknek (az anyaghasználat, kidolgozottság segítette ezt megítélni)

-A sírhely kialakításánál figyelni kellett, hogy családi, páros, vagy egyes sírjelről van szó

-Külön kellett elhelyezni a gyereksírokat

-Alkalmazkodni kellett a meglévő növényzethez

-Előzetes képet kellett alkotni arról, hogy a látogatók hogyan mozognak a területen (látogatói útvonal tervezése)

-Ki kellett alakítani a sírok növényzettel (virágok, évelők, bokrok) történő betelepítésére egy koncepciót, figyelembe véve az időszakra jellemző dísznövényeket, a használatos szimbólumrendszert

A növényzet telepítésénél ismét felmerült a vagyoni helyzet, a sírjelből valószínűsíthető ízlésvilág (az időszakban átlagosnak mondhatóhoz képest modernebb, vagy archaikusabb szemlélet) megjelenése. A fajtaválasztásnál figyelembe vettük azt, hogy mely növényeket tartottak számon a gyász virágaiként (ilyen például a rozsmaring, vagy a nagy szívvirág), illetve melyek lehettek elérhetőek, népszerűek ebben az időszakban. Ezek alapján telepítési terv készült, amely meghatározta a növényzetet és annak elhelyezését a területen.

A következő növények kerültek betelepítésre: gledícsia, gyepürózsa, közönséges orgona, közönséges (csíkos) kecskerágó, ördögcérna, közönséges boróka, borostyán, molyhos madárhúr, kerti pálmaliliom, rozsmaring, pünkösdi szegfű, májusi gyöngyvirág, illatos ibolya, százszorszép, kis meténg, borsos varjúháj, pompás varjúháj, kövi varjúháj, illatos ruta, citromfű, vadárvacskas, nefelejcs, őszirózsa, nagy szívvirág, fehér liliom, sárga liliom, pünkösdi rózsza, gyapjas tisztessű, illatos gólyaorr, közönséges magyal, fali kövirózsa, télizöld fagyal, nárcisz, jácint, hóvirág.

Számos díszítőelem, motívum megjelenik a kereszteken. Ilyen a feszület, IHS (Jézus görög nevének /IHSOYS/ rövidítése), amelynek azután számos föloldása született. Talán közöttük legismertebb: „Isten házába siess!” Megjelenik a koszorú, a szomorúfüz, illetve a fakeresztek különleges formájú rögzítő szege. Az egyszerűbb, kovácsolt szív alakú szegek mellett találunk összetettebb, keresztet, horgonyt és szívet ábrázoló szegeket is, amelyek a hit-remény-szeretet összevont szimbólumai.

3.kép: Fakereszt rekonstrukció, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

Már nem következetesen, de a fakereszteken megjelenik a sírjel színezése, mint a megélt életkor jelzője. Itt a világos szín fiatalon meghalt személyre utal. Ez a sírokra telepített növényzetben is tetten érhető, hiszen a külön parcellában elhantolt gyermekek sírjain a tisztaság jelképeként megjelenő fehér virágok dominálnak.

4 kép: Gyereksírok külön „parcellában” elhelyezve, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

Református temetőrészlet

Ebben az esetben az alapot Csalog József írása (Csalog 1957), illetve Szakál Aurél Szentesi fejfák című tanulmánya (Szakál 1995) jelentette. Miután a szentesi múzeum adattárában és fotótárában bebizonyosodott, hogy a tanulmány megírását igen alapos, jól dokumentált gyűjtőmunka előzte meg, ez alapján kezdtem meg a rekonstrukciók előkészítését. Az adattárban talált gyűjtőfüzetek rögzítették a fejfák formáját, méretét, a rajta található sírverset, illetve a hozzá tartozó fotók azonosítóját.

5.kép: A református temetőrészlet, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

A rekonstruált formák a tanulmányban közölt rajzok alapján készültek. Amennyiben fellelhető volt a rajtuk lévő felirat is, úgy ez került a fejfára. Ahol nem, vagy hiányosan volt megtalálható a sírvers, ott az adattárból választottam teljes, a bemutatott időszakhoz illeszkedő szöveget. A díszítő motívumok esetében ugyanezt a gyakorlatot alkalmaztam. Ahol fotó alapján rekonstruálható volt az íráskép, ott ezt őriztük meg. Ahol nem, ott vagy más feliratok írásképéből indultunk ki, vagy a korabeli zsinórirás iskolai írásfüzeteiben fennmaradt képét vettük alapul. Törekedtünk arra, hogy a feliratozás az elkészítés technikájában is különbözzön (pl. karcolt vagy vésett betűk, díszítmények), így is hangsúlyozva, hogy eredetileg több személy, eltérő formában, minőségben alkotta ezeket. A kivitelezés az Emlékpark két hagyományőrének keze munkáját dicséri. Tari László a fejfák formáit alakította ki, Elekes Lajos pedig a feliratozást, díszítést készítette.

Ez a temetőrészlet a katolikus temetőtől, a kálváriától és a kápolnától távolabb helyezkedik el, utalva a felekezeti elkülönülésre. Míg a katolikus részen jellemzően a két világháború között készült keresztet találunk, itt kicsivel korábbi időszak, a századforduló temetkezési hagyománya mutatkozik meg.

Bár az itt felállított sírjelek anyaga egységesen fa, a formakincs, díszítmény, felirat itt is változatos megjelenésű fejfákat hozott létre. Korszakunkban egymás mellett élteka régiesebb és a modernebb formák, így megkülönböztethetünk kopjafákat (négyzetű,

csillag alakú díszítménnyel), csillagos gombosfákat (kerek vagy nyolcszögletű, csillag alakú díszítménnyel), gombosfákat (kerek vagy nyolcszögletű, gömb, illetve hagyma formájú díszítményekkel), lapos gombosfát (deszkából kialakított, a gombosfák formáját idézi), sírkő (obeliszk) állású fejfát, illetve deszka fejfát.⁵

Az elkészült bemutatóhely ebben a formában másutt nem létezett, elemeiben azonban egykor létező épület rekonstrukciója, sírjelek és szobrok másolata, vagy éppen eredeti darabja található meg itt. A skanzen műfajának megfelelően egy sűrített, jellemző képet ad arról, hogy a környék (Dél-Alföld) emberének életében, hétköznapjaiban, ünnepeiben, emberélet fordulójánál hogyan jelent meg a szakralitás és ennek milyen tárgyasult elemei voltak.

Mára a temetőkultúra olyan komoly változáson ment keresztül, hogy a legtöbb látogató a bemutatott jelenségeket nem hogy értelmezni nem képes, sokszor nem is érzékeli. Ezt felismerve készítettem egy összefoglalót, melynek segítségével a bemutatóhelyen lévő teremőr – egyebek mellett – segítheti az egykori temetkezési kultúra megismerését, megértését.⁶ Ezzel együtt talán oldhatja a látogatókban azt az ösztönös idegenkedést a témától, amellyel munkám elején nekem is szembesülnöm kellett.

6.kép: Sírvers rekonstruált deszka fejfán, Ópusztaszer, 2015. A szerző felvétele.

IRODALOM

- Csalog, József (1957): A szentesi református temetők gombosfái.
In: *Néprajzi Értesítő*, 39. évf. 203-210. p.
- Kunt, Ernő (1983): *Temetők népművészete*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Kunt, Ernő (2003): *Az utolsó átváltozás: A magyar parasztság halálképe*. Hamvas könyvek
- Seléndy, Szabolcs (szerk.) (1972): *Temetőkert*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó.
- Szakál, Aurél (1995): A szentesi fejfák. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Ethnographicae* 1. 99-137. p.

JEGYZETEK

¹ A 19. század elejétől a Mindszent-alygői uradalom birtokosa - benne a mai Emlékpark területével - a Pallavicini család. A család és az általuk folytatott gazdálkodás máig érzékelhető a tájon (pl. erdőtelepítések, majorok építése, kastély), az Emlékparkban azonban ennek nyoma nem lelhető fel. További családi kötődés, hogy a millenniumra felállított Árpád-emlékműhöz a földterületet Pallavicini Sándor adományozta; az Emlékpark „elődje”, a Nemzeti Árpád Liget pedig fia, Pallavicini Alfonz Károly őrgrof által átengedett, majd harminc holdas területen került kialakításra.

² A korábbi költségbeclés a kriptákat elhagyásával készült.

³ Így került a halászház, vízen járók védőszentje, Nepomuki Szent János szobra a Rotunda mellett kialakított tó partjára, illetve a pásztorok, jószágtartó gazdák patrónusa, Szent Vendel szobra a Nagyrét szélére.

⁴ A 2004-ben felszámolt temetőből számos sírjelet mentett meg dr. Szabó László önkormányzati képviselő. A Belvárosi temetőben tárolt sírkövek közül nyolc darab került be a kiállításba.

⁵ Itt a Szakál Aurél tanulmányában megadott elnevezéseket használtam.

⁶ 2017 tavaszán a korábban működő teremőri rendszer átszervezésre került, így ez a kiállítási egység a skanzenben – több másikkal együtt – teremőr nélkül maradt. A látogatók számára az értelmezést segítő háttér információk átadása a cikk megjelenésekor megoldatlan feladat.

The chapel and over that. How an exhibition was born

Antal Tóth

The first buildings were built in 1979 in the Open-air Museum of Ópusztaszer. There had been a plan to build a chapel from the 90s. This plan was realised in spring 2015. It was financed by a cross-border project. The new part consists of a chapel which was originally built by the Pallavicini family in 1850, a Calvary, parts of a Catholic and a Calvinist churchyard, a cross and statues of two saints. The most difficult task was to create the churchyards. We had to take several things into consideration: burial customs in the first part of the 20th century, meanings of the place, the material, the form, the inscription and the colour of tombstones. Churchyards today are so different from the depicted ones that visitors cannot really understand the exhibition alone. We provide live guidance to help visitors in the churchyards and in this sacred area.

Lappangó műtárgyak. Benczúr Gyula: *Mátyás és Beatrix*

Dr. Nátyi Róbert*

* SZTE JGYPK Rajz-Művészettörténet Tanszék

Kulcsszavak

Benczúr Gyula
Mátyás és Beatrix
képzőművészet

Gyula Benczúr
Mátyás and Beatrix
Hungarian Fine Arts

Absztrakt

A múzeumi raktárak gyűjteményei mindig szolgálnak meglepetéssel a bennük búvárkodó kutató számára. 2013-ban a szegedi Móra Ferenc Múzeumban megrendezett Benczúr a festőfejedelem című kiállítás előkészítő munkálatai folyamán akadtam a nyomára a szegedi múzeum raktárában Benczúr Gyula *Mátyás és Beatrix* című festményének, amelyet a művészettörténeti szakirodalom addig lappangó képként tartott számon. Ezen festmény történetét, háttérét vizsgálom jelen tanulmányban különböző források felhasználásával.

A múzeumi raktárak gyűjteményei mindig szolgálnak meglepetéssel a bennük búvárkodó kutató számára. 2013-ban a szegedi Móra Ferenc Múzeumban megrendezett *Benczúr a festőfejedelem* című kiállítás előkészítő munkálatai folyamán akadtam a nyomára a szegedi múzeum raktárában Benczúr Gyula *Mátyás és Beatrix* című festményének, amelyet a művészettörténeti szakirodalom addig lappangó képként tartott számon.

A Benczúr érett korszakára jellemző, könnyed ecsetvonásokkal megfestett vásznon a mester visszafogott színhasználata első látásra meglepőnek tűnhet, de ebben az időszakban több vázlatán találkozhatunk a korábbiakhoz képest mérsékeltebb kolorizmussal. A festményen Mátyás és jegyese Beatrix egy sátorba lépnek be. Körülöttük a királyi udvar tagjai – a magas klérus és lovas vitézek – reprezentálnak az ünnepélyes eseményhez. Beatrix elegáns, prêmes, uszályos ruháját egy udvaronc hódolatteljes, meghajló alakja tarja.

A jelenet pontosan követi a korabeli följegyzéseket, illetve Bonfini leírását a december 10-én, Fehérváron történt találkozóról. A tudós humanista szerint egy órányi távolságban a várostól, szabad mezőn felállított sátraknál találkoztak a jegyesek, ahol a király és kísérete, külföldi követek, magyar és cseh főrendek és lovas vitézek várakoztak. A király nem engedte Beatrixot térdre ereszkedni,

hanem rögtön dízsátrába vezette, ahol Veronai Gábor egri püspök és kancellár olasz beszéddel fogadta az ifjú arát (Fraknoi 1890: 248-249).

1. kép: Benczúr Gyula: *Mátyás és Beatrix*, 1902 után. A Móra Ferenc Múzeum felvétele, 2017.

Benczúr, mint minden történeti képe esetében, itt is gondos történelmi előtanulmányokat folytatott. Tudjuk, hogy szinte az összes a témába vágó, a korszakban megjelent tudományos, illetve népszerűsítő, ismeretterjesztő publikációt ismerte és felhasználta a képek akkurátus előkészítéséhez (Bellák 2000: 656-657). Nyilvánvaló, hogy Csánki Dezső (1857-1933) kötetei, illetve Fraknói Vilmos Mátyásról szóló monográfiája hatással voltak a mesterre képe koncepciójának kialakításában.¹ Ezek mellett érdemesnek tartok még egy lehetséges vizuális forrást is megemlíteni.

A Mátyás és Beatrix témakör hasonló jelenete ugyanebben az időszakban, több mint egy évtizeden keresztül foglalkoztatta Koszta Józsefet is. A Brassóból származó pályakezdő művész számos tanulmányrajzot, vázlatot, témavariánst szentelt a tárgynak. A fiatal festő figyelmét egyébként éppen erdélyi rokona, Csánki irányította erre a témára. Koszta müncheni tanulmányai után hazatérve, éppen e képe alapján nyert felvételt a Benczúr-féle mesteriskolába. Ezt az alkotást állította ki 1898-ban az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tavaszi nemzetközi kiállításán. 1905-ben pedig a Benczúr útmutatásai alapján továbbfejlesztett változattal pályázott a Fraknói-díjra (Szinyei Merse 2014: 21-23).

Kézenfekvő, ha párhuzamot vonunk a két művész hasonló tematikát feldolgozó munkája között. Az adatokból kitűnik, hogy a fiatalabb Koszta volt az, aki először dolgozta fel a történelmi jelenetet. Festményén a jegypár találkozásának azt az epizódját jeleníti meg, amikor Mátyás – udvarának tagjaitól körülvéve – lesegíti Beatrixot díszhintőjéről. Benczúr nyilván nem szerette volna tanítványának kompozícióját követni, így kénytelen volt a történet egy másik epizódjához fordulni és a jóval kevésbé mozgalmas, kisebb mértékben színpadias sátorba lépés jelenetére koncentrálni.² Benczúr képén érzékelhető a törekvés, hogy eltávolodjon tanítványa kompozicionális megoldásától. Míg Koszta ecsetje Mátyás hódolatteljes tiszteletét fejezi ki a leendő hitves és magyar királyné, Beatrix iránt, addig Benczurnál mindez mintha megfordulna. Beatrix jobbát a királynak nyújtva, fejét enyhén előrehajtva, némileg megilletődve lép a király balján a díszes sátorba.

A festmény a múzeumi karton tanúsága szerint a Lucs-gyűjteményből származik és 1997-ben került a szegedi közgyűjtemény tulajdonába. A leíró kartonról csak a hozzávetőleges témáról (Mátyás és Beatrix) és Benczúr szerzőségéről kaphatunk információkat. További attribúciós, illetve datálási kérdésekbe nem bocsátkozik a műtárgy leírója, mint ahogy a proveniencia kérdésében sem jutunk tovább a karton alapján. A Lucs Ferenc jeles szegedi műgyűjtő gyűjteményébe kerülés előtti időszokról sem rendelkezünk további adatokkal.

Az évszázad fordulóján Benczúrt, mint a hazai reprezentatív történelmi festészet legjelentősebb

alkotóját az épület tervezője, Hauszmann Alajos felkérte az akkor készülő budavári palota úgynevezett Hunyadi-termének díszítésére. A terem jelentőségére misem jellemző jobban, hogy a két uralkodói vendéglakosztályt kötötte össze. Ráadásul itt érhető tetten legmarkánsabban a nemzeti múlthoz, a magyar reneszánsz tradícióhoz való kötődés, amely az építész Hauszmannak a magyar építőstílus megteremtésére alapvetésül szolgált (Rostás 2001: 487-538).

1902-ben kezdhetette meg a művész a tervek elkészítését. A Mátyás-kultusz ezekben az években már több jelentős emléket hívott életre. Gondoljunk csak Than Mór és Lotz látványos freskóira, illetve Fadrusz kolozsvári lovas szobrára, - melynek kicsinyített másolatát éppen a Mátyás-teremben helyezték el – vagy az ugyanebben az évben felállított Stróbl Alajos által készített budavári Mátyás kutat is említhetjük.

Benczúr eredetileg a reneszánsz formaelemait idéző, Benedetto da Maiano stílusát imitáló faburkolattal díszített mezők fölé hat festményt tervezett a terem falfelületeire. Ennek a ciklusnak valószínűsíthető legelső vázlatát Benczúr kutatója, Bellák Gábor publikálta 2000-ben, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezésre kerülő *Történelem-Kép* kiállítás katalógusában (Bellák 2000: 654-658). A festmény ugyanis a tárlat előtt egy esztendővel fölbukkant egy aukciós ház kínálatában.³ A monokrom, barna tónusú képek egyetlen vásznon a következő témákat ábrázolják Hunyadi Mátyás életéből: *Mátyás fogadja a pápai követet*, *Diadalmas Mátyás (Mátyás bevonulása Budára)*, az alsó sor kisebb formátumú festményei pedig *Mátyás és Beatrix esküvőjét*, *az igazságos Mátyást*, *Mátyást tudósai körében*, s végül *Mátyás és Holubár párviadalát* jelenítik meg. A sorozat később még két festmény tervével bővült ki (*Mátyás művészei körében* és *Mátyás királlyá választása*).

A kép reprodukciójának tanúsága szerint a művész, a Mátyás és Beatrix festmény esetében megváltoztatta eredeti elképzelését, hiszen az 1902-es vázlaton még Mátyás és Beatrix párosa balról jobbra lép be a fedelmi sátorba, míg a szegedi vázlaton az egész kompozíció csoportfűzése megfordul. Az első változaton, a fekvő téglalap alakú képen, a bal szélén egy lovas vitéz alakja zárja le a kompozíciót, míg a későbbi változaton a képformátum redukálódott. Az álló formátum mellett döntött a művész, így a lovas alakja elmaradt. A teremről fennmaradt század eleji fotók tanúsága szerint ugyan csak fekvő, téglalap formátumú képeknek volt hely tervezve a falakon.

A festői munkálatok jócskán elhúzódtak. A *Mátyás fogadja a pápa követeit* (1915) és *Mátyás bevonulása Budára* (1920) című képeket még megfestette Benczúr, melyeket el is helyeztek a Hunyadi-teremben, de a többi kép az eredetileg eltervezett méretekben végül sosem valósult meg. A vázlatok ellenben az összes képhez elkészültek, melyeket ismer is a korábbi, Benczúrról szóló szakirodalom. A mester halála után az 1921-es

Benczúr Gyula és tanítványai kiállításon még mind a nyolc vázlat mint a család tulajdona szerepelt.⁴ Később három darab a Nemzeti Galéria gyűjteményébe került: *Mátyás fogadja a pápa követeit, Mátyás művészei körében, Mátyás és Holubár* (Telepy 1959: 163-166). A Csánky Dénes (1885-1972) által 1944-ben rendezett emlékkiállításon a Szépművészeti Múzeumban már csak négy vázlat szerepelt a sorozatból (Csánky 1944: 1-19).

Telepy Katalin 1963-as monográfiájában Felvinczi Takács Zoltán értesülései nyomán már azt írja, hogy a többi képnek nyoma veszett (Telepy 1963: 39). De a kötet képanyagában publikálja, mind a nyolc vázlat reprodukcióját. A *Mátyás az igazságos* című kép a Fővárosi Képtárba került, de ott jelenleg háborús veszteségként tartják nyilván. A 2000-es évben a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett *Történelem-Kép* kiállítás katalógusában Bellák Gábor még a következő sorokat írta: *”A Mátyás és Beatrix esküvője, valamint a Mátyás tudósai körében jelenleg ismeretlen magángyűjteményekben lappanganak”* (Bellák 2000: 656).

A Móra Ferenc Múzeum raktárából előkerült és a 2013-as kiállításon szereplő kép a mesterről készült tudományos munkák és az idevonatkozó dokumentációk alapján (Telepy 1963: 149. kép és 67. oldalon hozzátartozó címleírás) a szakirodalomban eddig lappangónak aposztrofált *Mátyás és Beatrix esküvője* című festménnyel azonosítható.

IRODALOM

Bellák, Gábor (2000): *Benczúr Gyula és a budavári palota Hunyadi-terme (1902–1919)*. In: *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria. 654–658. p.

Csánky, Dénes (1944): *Országos Szépművészeti Múzeum Benczúr emlék-kiállítás 1844–1944*. Budapest: Országos Magyar Szépművészeti Múzeum.

Fraknoi, Vilmos (1890): *Hunyadi Mátyás király 1440–1490*. Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája.

Rostás, Péter (2001): *Egy helyiség helye: A Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története*. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából 29*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 487–538. p.

Szinyei Merse, Anna (2014): *Kosztka József (1861–1949) élete és művészete a dokumentumok tükrében*. Budapest: Kogart.

Telepy, Katalin (1959): *Benczúr Gyula két történelmi festménye a Magyar Nemzeti Galériában*. In: *Bulletin de la Galerie Nationale Hongroise / A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei I*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 163–166. p.

Telepy, Katalin (1963): *Benczúr*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 3. Nyíregyháza: Jósza András Múzeum.

JEGYZETEK

¹ V.ö. Csánki, Dezső: *I. Mátyás udvara*. Budapest, 1884., Csánki, Dezső: *Rajzok Mátyás király korából*. Budapest, 1886., Fraknoi, Vilmos: *Carvajal János bíbornok magyarországi követségei 1448–1461*. Budapest, 1889., Fraknoi, Vilmos: *Hunyadi Mátyás király 1440–1490. Magyar Történelmi Életrajzok*. Budapest, 1890., Márki, Sándor (szerk.): *Mátyás király emlékkönyv*. Budapest, 1902.

² Molnos, Péter: *Mátyás király fogadja Beatrixet. Kieselbach Galéria 31. aukció* (katalógus), Budapest, 2006. 128. tétel.

³ *Kieselbach aukció 7.* (1999) 288. tétel. Olaj, vászon, 50,5x131 cm, jelzés nélkül.

⁴ *Benczúr Gyula és tanítványainak kiállítása 1921*. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1921. 254-261 sorszám alatt. Továbbá: Telepy 1963: 39.

Latent Artworks. Gyula Benczúr: *Mátyás and Beatrix*

Dr. Róbert Nátyi

Collections of museum warehouses always provide surprises for researchers. During the course of the preparatory works of the exhibition called „Benczúr, The Prince of Painters” in Szeged (Móra Ferenc Museum, 2013), I was traced to the painting of Gyula Benczúr’s *Mátyás and Beatrix* in the warehouse of the Szeged Museum, which was considered a lurid picture by art history. In this article I study the history and background of this painting using different sources.

